

KONINKLIJKE VLAAMSE ACADEMIE
VOOR TAAL EN LETTERKUNDE

REEKS III, Nr 28

**Na meer dan 25 jaar
Dialect-onderzoek op het Terrein**

DOOR

Prof. Dr. E. BLANCQUAERT

Lid der Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde

1948

DRUKKERIJ GEORGE MICHIELS, N. V.
TONGEREN

NA MEER DAN 25 JAAR DIALECT-ONDERZOEK OP HET TERREIN

Het zal nu zowat 25 jaar geleden zijn dat ik begonnen ben met dialecten op te nemen in Klein-Brabant, om den Dialect-atlas van dit gebied voor te bereiden (1). Deze opnemingen geschieden inderdaad vooraan in de jaren '20 en terzelfdertijd ontstond bij mij het plan om geheel het Zuidnederlands taalgebied te onderzoeken (2).

Bij het bewerken van den *Dialect-atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen*, samen met Dr. H. VANGASSEN, kreeg het plan een vastere vorm, en tevens een ruimere draagwijdte, en werd besloten dezen atlas als n^r 2 van een „Reeks Nederlandse Dialect-atlassen” uit te geven (3), waarmee de bewerking van gans het Nederlands Taalgebied werd beoogd. Deze beslissing was in niet geringe mate te danken aan het enthousiaste aandringen van VANGASSEN, die overigens de daad bij het woord voegde en na de ondervinding opgedaan gedurende onze samenwerking in Zuid-Oost-Vlaanderen, geheel het Vlaams-Brabants gebied op zich nam. Het is bekend dat op Klein-Brabant en Zuid-Oost-Vlaanderen zijn gevolgd : Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuws Vlaanderen door mijzelf (1935), Vlaams-Brabant door VANGASSEN (1938), de Zeeuwse Eilanden, door E. BLANCQUAERT en P. J. MEERTENS (1940-41), en Frans-Vlaanderen en West-Vlaanderen door W. PÉE, met de medewerking van E. BLANCQUAERT (1946). Verder wordt nu gewerkt aan den Dialect-atlas der Provincie Antwerpen door W. PÉE en L. VAN BEECK, aan Belgisch Limburg en het Zuiden van Nederlands Limburg door E. BLANCQUAERT en een drietal medewerkers, aan Noord-Brabant

(1) Verschenen te Antwerpen bij „De Sikkel” (1925).

(2) Cfr. Lezing gehouden op het vijfde Vla. Philologencongres te Brugge, Augustus 1922.

(3) Zie Inleiding *Dialect-Atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen*. Antwerpen, De Sikkel, 1930.

door A. WEYNEN; ook met Oost-Noord-Brabant werd onlangs een begin gemaakt. Antwerpen, Limburg en Noord-Brabant zullen over een paar jaren volledig opgenomen zijn, zodat wij dan, op weinig na, van Duinkerken tot aan de grote rivieren en tot aan Hoek van Holland zullen staan, met negen regionale atlassen. Zeven andere blijven te bewerken (zie kaartje hierbij) opdat gans het Nederlands en ook het Fries taalgebied van Nederland zou voltooid zijn. Gedurende de laatste maanden heb ik samen met W. PÉÉ, die mij voortaan aan de leiding van de Reeks terzijde staat, uitgezien naar medewerkers voor deze zeven delen, en er mag van nu af worden medegedeeld dat wij voor verschillende gebieden verheugende toezeggingen en in-overweging-nemingen mochten boeken, terwijl wij ook voor de overige twee of drie delen hoopvol gestemd zijn.

Om verschillende redenen is thans het ogenblik gunstig om over het ontstaan en de methode van het atlaswerk zelf een aantal inlichtingen te verstrekken die wel gedeeltelijk in de inleidingen van de zes verschenen delen verspreid liggen, maar gedeeltelijk ook beantwoorden aan ervaringen en overwegingen waarover totnogtoe niet werd gerept.

Tot die redenen rekenen wij eerst en vooral het feit dat de recensies of toevallige uitlatingen die over de atlassen zijn verschenen vanwege den ontwerper van de reeks nadere toelichtingen uitlokken; ik zeg met opzet „nadere toelichtingen” omdat er inderdaad geen aanleiding bestaat tot enige polemiek; ook indien zulk een aanleiding wél ergens moest voorkomen, zou ik me overigens niet gemakkelijk op dit pad begeven: ik houd meer van een vreedzame gedachtenwisseling dan van polemieken die al te gemakkelijk ontaarden in — of het gevolg zijn van — persoonlijke veten of antipathieën, slechts zelden enige aarde aan den dijk brengen en dikwijls veel tijd en goed humeur kosten. Waar zij, zoals vaak gebeurt, overslaan tot „Rechthaberei” zijn zij nog slechts uitingen van persoonlijke ijdelheid en precies het tegenovergestelde van de objectiviteit en de zucht naar waarheid die aan de basis ligt van de wetenschap zelve.

Een andere reden die ons tot deze uiteenzetting noopt, is dat het atlas-materiaal hoe langer hoe meer wordt gebruikt in taalkundige studies, en de schrijver zowel als de lezer van deze studies dient te weten hoe hij ons mate-

riaal dient te verstaan, wat hij er aan heeft en niet aan heeft.

En ten slotte menen wij ook dat enig commentaar bij de gebruikte methode en meer bepaaldelijk bij de vragenlijst nuttig en noodzakelijk is geworden, nu wij eerlang met een aantal nieuwe medewerkers zullen van wal steken, die wij met enkele toelichtingen kunnen behulpzaam zijn en die er de nodige aanwijzingen kunnen uit putten opdat een minimum van eenvormigheid in het interpreteren van de zinnen en woorden alsmede in het fonetisch noteren en drukvaardig maken van onze teksten zou gewaarborgd blijven.

In verband met den aangroei van het aantal medewerkers wordt een principiële quaestie gesteld die wij misschien best eerst en vooral afhandelen. Dialect-opnemingen die geschieden ten behoeve van een taalgeografisch onderzoek, moeten zoveel mogelijk onderling vergelijkbaar zijn, en men zou daarom kunnen wensen dat zij overal door hetzelfde oor worden opgevangen en met dezelfde hand genoteerd. Voor zijn *Atlas Linguistique de la France* heeft GILLIÉRON dit principe toegepast. Hij was zelf met de opneming van de Franse dialecten reeds begonnen toen hij te St.-Pol een dialectliefhebber, EDMONT, ontdekte, kruidenier en muzikant, met zulk een buitengewoon scherp gehoor begiftigd, dat hij onmiddellijk een dubbel besluit nam: EDMONT voor de opnemingen in geheel Frankrijk en CORSICA aan te werven, en de talrijke opnemingen die hij, GILLIÉRON, reeds zelf had gedaan, te verbranden. Dit treffend voorbeeld van wetenschappelijke accuratesse, van streven naar het maximum van betrouwbaarheid van het ingezamelde materiaal, is zo typisch voor den genialen GILLIÉRON, dat ik niet heb willen nalaten het hier te memoreren.

Was ik materieel in staat geweest, zowat twee duizend plaatsen geheel alleen zelf te gaan bewerken over geheel ons taalgebied, dan zou ik het misschien ook hebben gedaan. Maar de omstandigheden zijn mij minder gunstig geweest; ik heb 25 jaar lang geworsteld met de materiële moeilijkheden die met dialectreizen gepaard gaan en bovendien zware leeropdrachten en andere opdrachten waargenomen; ik heb gedaan wat ik kon, niet wat ik had gewild. Al heeft het mij niet geheel en al aan geldelijken steun ontbroken, deze is gering gebleven; waar hij ietwat ruimer kon worden, moest ook aan de mogelijkheid tot

publiceren van het materiaal worden gedacht. Bij gebrek aan geldmiddelen en voldoende vrije tijd, heb ik overigens iets gevonden of misschien ook wel kunnen doen loskomen, dat zeer veel heeft goedgeemaakt en verder ook zal goedmaken, namelijk de hulp van een reeks enthousiaste en bekwame medewerkers : het waren aanvankelijk Dr. VANGASSEN en Dr. PÉE, reeds hoger vermeld. Het zijn op dit ogenblik enkele jongere oud-studenten die, zoals gezegd, reeds meewerken in Antwerpen en Limburg ; verder Dr. MEERTENS, die zijn medewerking verleende voor de Zeeuwse eilanden ; Dr. A. WEIJNEN, die op dit ogenblik Noord-Brabant bewerkt ; Prof. VERDEYEN, die van zijn belangstelling voor de onderneming blijk gaf doordat hij mij met een van zijn oud-studenten, den H. HEYLIGERS, op een aantal plaatsen van Zuid-Belgisch Limburg vergezelde ; het zijn voor een nabije toekomst Mejuffr. HOL en Mejuffr. DAAN, Dr. BEZOEN en Dr. W. JANSSEN, de Heren BROEKHUYZEN en RENDERS ; en er werd ook beroep gedaan op de medewerking van Prof. VAN ES, Dr. B. VAN DEN BERG en Dr. NAARDING. Met elken aangeworven medewerker werden uitvoerige besprekingen gevoerd over de methode, de keuze van de zegslieden, de wijze van ondervragen, het fonetisch schrift en de vragenlijsten ; elke medewerker doet ook enkele opnamen samen met den ontwerper van de Reeks. Aldus wordt gestreefd naar een maximum van homogeniteit dat wellicht niet volledig zal worden verwezenlijkt, maar waarvan wij vertrouwen dat het vereiste percentage toch zal kunnen worden bereikt.

Voor medewerking door ervaren dialectologen, die ofwel te Gent ofwel aan een andere Universiteit zodanig geschoold werden dat zij met het dialectwerk volkomen vertrouwd zijn en daarvan, in de meeste gevallen, ook reeds vele tastbare bewijzen hebben geleverd ; voor een dergelijke medewerking waarbij eenieder het terrein gaat bewerken dat behoort tot zijn vroeger werkterrein, waar hij het dialect en de mensen, hun manier van denken en doen reeds beter kent dan de leiders van de reeks, is trouwens ook heel wat te zeggen. Wat misschien aan absolute eenheid in de wijze van opnemen en noteren verloren zou kunnen gaan, wordt gecompenseerd door een betere kennis van de locale verschijnselen, door een groter vermogen om het vertrouwen van de zegslieden te winnen en met hen om te gaan. Hoe dan ook, het kwam ons voor dat de

onderneming, die o. m. ook door den oorlog 1940-45 reeds zoveel vertraging had ondergaan, beter door een groep medewerkers zou worden voortgezet en binnen afzienbaren tijd ook voltooid, dan dat zij nog voor een groot aantal jaren moest wachten op het werk van een of twee personen, die met den dag ouder worden en hun kansen tot voltooiing gradueel zien verminderen. Hierbij gaf ten slotte deze overweging den doorslag, dat de generatie die proefpersonen leverde voor de eerste opnamen, qua generatie ál te grote verschillen zou gaan vertonen met die van de laatste opnamen, zodat het nu hoog tijd wordt er binnen enkele jaren een eind aan te maken, willen wij een beeld leveren van onze dialecten tussen de jaren '20 en '50, dat nog in zekere mate synchronisch zal mogen heten.

In deze o. i. gewettigde en zelfs noodzakelijke haast om een volledig en synchronisch beeld van de Noord- en Zuid-nederlandse dialecten op te hangen en in de waarlijk niet geringe inspanningen die hiermee gemoeid zijn, ligt dan ook onze verontschuldiging ten overstaan van een bezwaar dat door wijlen Prof. VAN GINNEKEN werd geopperd in *Onze Taaltuin* I, afl. 2 („De Dialectatlassen van Blancquaert”, pp. 62-64), toen de eerste twee delen verschenen waren, en de volgende twee in voorbereiding. Na enkele woorden van inderdaad niet geringe waardering, gaat VAN GINNEKEN verder : „Maar waarom moeten al deze lof-zangen zoo eentonig in het Futurum worden getoonzet? Waarom toch hebben de bewerkers niet gezorgd, dat van die rijke tafelen der beloften : ons arme snuffelende hondjes van den tegenwoordigen tijd toch reeds een enkel afvallend kruimpje althans een voorsmaak zou geven dier komende heerlijkheden? Waarom geven zij ons niets dan met grooten ijver verzameld, maar uit voorzichtigheid nog geheel onverwerkt, materiaal? Waar blijven de uitkomsten? Beseffen zij dan niet, dat alleen zij zelf, met hun door het praktisch-onderzoek geschoolde ooren tot zulk een eerste vruchtbare bewerking in staat zijn en dat wij noorderlingen met deze taalatlassen voorloopig zoo goed als niets kunnen aanvangen? Wie onzer heeft er reeds iets kunnen uit opdiepen?”

Principieel had de hooggeachte recensent volkomen gelijk. Maar indien wij naar zijn lokstem hadden geluisterd en inderdaad een groot deel van onzen tijd hadden besteed aan het bewerken van resultaten, dan kon dit, materieel

gesproken, slechts geschieden ten koste van den voortgang van de materiaalverzameling zelve. Wij hebben wel, hetzij persoonlijk, hetzij dan vooral door werk of medewerking van onze studenten of oud-studenten, enkele studies laten verschijnen waarin het materiaal van de reeds verschenen atlassen of van de reeds gereed liggende opnemingen werd verwerkt of althans gedeeltelijk van pas kwam. Aldus de door de Academie bekroonde werken van W. PÉE over de dinutieven, en van DUPONSELLE over *IJzerfront en Dialect*; zo ook onze studie over Klein-Brabantsche Dialectgrenslijnen in het Album Vercoullie en die over de Nederlandse Dialectnamen van de Spin, den Ragebol en het Spinneweb in de Handelingen van de C. T. D., III en VII; het werk van Mejuffr. VERECKEN over umlaut en palatalisering in Sleutel, keuning, e. dgl. (ibid., XII); de kortere studie over Intervocalische Tenuis-verschuiving in Vlaanderen, verschenen in het Feestnummer Jac. van Ginneken van *Onze Taaltuin* VI, 1937, die over Apocope van -n na doffe e in het Nederlands (Feestbundel H. J. van de Wijer), die over de vervoegde voegwoorden (Lezing 20^e Nederlands Philologencongres, Leiden 1948) door FR. VANACKER, en onze bijdrage over „Scilt” en „Vrient” in het Album Prof. Baur (1948).

Op de vraag van VAN GINNEKEN „Wie onzer heeft er reeds iets kunnen uit opdiepen?” wordt overigens ook het antwoord geleverd door een aantal opstellen waarvan de auteurs dan toch reeds een en ander uit de totnogtoe verschenen atlassen hebben kunnen halen (1). En dat de

(1) Bvb. G. G. KLOEKE, *Zum Ingväonismenproblem*, Festschr. Borchling, z. j.; J. L. PAUWELS, *Woordgeografische Studiën...* XVII, *De Vlinder*, H. C. T. D., IX, 1935; P. VERSTEGEN, *Enkele gevallen van Ontroding*, H. C. T. D., XVII, 1943; ID., *De Westgermaanse sk in de Zuidnederlandse dialecten*, H. C. T. D., XVI, 1942; ID., *De ontrodinggebieden in Zuid-Nederland*, H. C. T. D., X, 1936; H. R. HOL, *Het praefix in het verleden deelwoord*, Ts. Leiden, LX, 1941; TH. SCHARTEN, *L'Atlanta de E. Blancquaert e la Frontiera Linguistica Francese-Fiamminga*, l'Universo, XXV, 1944; M. SCHÖNFELD, *Hist. Gr.*, 1947, p. 235: „Een nauwgezette bestudering van de kaarten van Westvlaanderen bij Pée, *Dialectatlas van West-Vlaanderen* (1946) (bv. kaart 126: blij) zal moeten leren of de hypothese van Westvlaanderen als kernland van de syncope van *d* houdbaar is”, en passim, bvb. p. 233 (spidder); W. PÉE, *Van AL, OL + D of T tot UT en UKT*, Album René Verdeyen, 1943.

Ten slotte vinden wij de atlassen of de studies die er geheel of

bruikbaarheid van ons materiaal voor de Nederlandse taalwetenschap groeit met het aantal bewerkte delen, wordt aan den anderen kant ook bevestigd door G. G. KLOEKE in zijn recensie van den *Dialect-atlas van Vlaamsch-Brabant* (N. T. 34, p. 283 vv.).

Geplaatst voor het dilemma, onzen tijd vóór alles te besteden aan het dringend werk van de materiaalverzameling, ofwel ook al eens stil te blijven staan bij onmiddellijk te bereiken, maar nog steeds partiële resultaten, hebben wij de eerste gedragslijn verkozen al weten wij ook dat er méér kan geschitterd worden door het volgen van de tweede. Voor ons heeft namelijk het persoonlijk succes minder belang dan de voortgang van de gemeenschappelijke taak: de beoefening van de Nederlandse Taalkunde-in-optimale-voorwaarden. En mogen wij dan ook maar wat werken voor „de naneef”, zoals VAN GINNEKEN het (*l. c.*) heeft geformuleerd, dan vinden wij dit reeds eervol genoeg. Wij menen in geweten te moeten doen wat het meest dringend is, zij het dan ook voor ons persoonlijk het minst lonend. Immers, de dialecten zijn niet een erts waaruit men kan putten om er onmiddellijk edel metaal uit te smelten en tot juwelen om te werken om daarna weer opnieuw naar hetzelfde erts te gaan delven; zij zijn een erts dat vergaat, of althans te spoedig verwordt dan dat wij het langer onaangeroerd of gedeeltelijk onontgonnen mogen laten. Wij moeten de laag onmiddellijk blootleggen in haar algeheelheid, terwille van de reeds hogervermelde synchronie en van de volledigheid van het beeld, waardoor elk onderdeel moet worden verstaanbaar gemaakt.

Het is niet mogelijk om in een beperkt bestek, al de methodologische quaesties die bij het bewerken en interpreteren van onze dialectatlassen oprijzen in de bijzonderheden te bespreken. Daarom zullen wij ons tot de hoofdzaken, en dan bij voorkeur tot de principiële vraagstukken

gedeeltelijk op gebaseerd zijn, herhaaldelijk geciteerd bij W. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und in den benachbarten Gebieten*, 1927; KLOEKE-GROOTAERS, *Handleiding bij het Noord- en Zuidnederlandsch Dialectonderzoek*, 1926; DE VOOYS, *Geschiedenis van de Nederlandse Taal in Hoofdtrekken geschetst*, 1946; VAN GINNEKEN, *De studie der Nederlandsche Dialecten*, 1943; A. WEIJNEN, *De Nederlandse Dialecten*, 1941.

beperken. Hiertoe behoren dan verder de omvang, de samenstelling en de bruikbaarheid van onze vragenlijst.

* * *

Wanneer men een overzicht wil krijgen van de verspreiding van een aantal dialect-verschijnselen over geheel het Nederlands taalgebied, moet men er noodgedwongen naar streven om deze verschijnselen op te vragen op het grootst mogelijk aantal plaatsen en ze zo nauwkeurig mogelijk te noteren. Hieruit volgt de noodzakelijkheid van een uniforme vragenlijst. Theoretisch krijgt men betere dialect-gegevens wanneer men er zich toe beperkt, spontane gesprekken af te luisteren en daaruit „in de vlucht” te noteren wat men kan; men zou deze gesprekken, indien men met de nodige materiële middelen was voorzien, ook op band kunnen registreren en ze daarna in fonetische teksten omzetten. En ik wil graag erkennen dat een dergelijke documentatie zeer kostbaar zou zijn ter aanvulling en illustratie van het systematisch onderzoek met vaste vragenlijst.

Toch zou men hierbij ook met twee moeilijkheden moeten afrekenen: de moeilijkheid om, in de aanwezigheid van vreemdelingen die zich met een microfoon en met een registreerapparaat bij de proefpersonen begeven, een dergelijk spontaan gesprek te doen loskomen, en te vermijden dat de zegslieden onwillekeurig ook al niet-dialectische, naar het beschaafd zwemende klanken, woorden en wendingen zouden gaan gebruiken — al zijn die op zichzelf ook het opnemen en bestuderen waard; en dan de moeilijkheid vooral om uit dergelijke gesprekken een minimum van vergelijkbaar materiaal te halen: een minimum van gelijke woorden, klanken en wendingen waaruit een kaartbeeld zou kunnen opgemaakt worden voor één en hetzelfde verschijnsel. Niet alleen zouden een betrekkelijk klein aantal woorden, wendingen en zinnen uit dergelijke gesprekken in ál de bezochte plaatsen te voorschijn komen, maar ook de positie van deze woorden tegenover elkander en in den zin en ten opzichte van den klemtoon, de betekenissen waarin zij gebruikt worden, enz. zouden slechts hoogst zelden dezelfde zijn.

Moet men echter van een vaste vragenlijst uitgaan, dan is de eerste vraag: hoe dient die lijst er uit te zien, naar omvang en naar inhoud? Wat den omvang betreft, hebben

wij in ons geval berekend dat zij ten hoogste zoveel mag bevatten als in één werkdag van twee tot drie uren kan worden opgevraagd. Om meer dan een halven dag in elke plaats te gaan werken zou de tijd en de moeite die voor de gehele onderneming waren vereist al dadelijk verdubbeld zijn geweest, wat practisch niet mogelijk was. Daarom hebben wij het bij zowat 150 vraagnummers van korte zinnestelsels, woordreeksen, paradigmata en enkele andere vragen moeten laten, hoe vaak wij ook hadden gewenst, er nog een en ander te kunnen aan toevoegen. Tegen een gemiddelde van één minuut per nummertje bereikt men hiermee twee en half uren, wat wel het maximum is van het uithoudingsvermogen van proefpersonen en opnemers, wil men in optimale voorwaarden werken. Voor oude liederen is dit zelfs te lang, en men doet best daaraan te denken bij de keuze van de zegslieden.

Wat nu de inhoud van de vragenlijst betreft, deze werd opgevat als een reeks zinnestelsels met woorden die bepaalde klanken zouden illustreren; er werd voor gezorgd dat b.v. de mogelijke ontwikkelingen van de oudgermaanse vocalen, tweeklanken en consonanten in de vragenlijst vertegenwoordigd waren; met het aldus uitgekozen woordmateriaal werden de zinnen geconstrueerd, maar dan zó dat zij steeds beantwoorden aan een dialectische werkelijkheid of mogelijkheid. Daarbij werd er tevens voor gezorgd dat ook een aantal verschijnselen van de vormleer vertegenwoordigd zouden zijn; zo nam ik uit de eerste vragenlijsten van GROOTAERS, met diens instemming, enkele paradigmata van werkwoorden over. Ook een reeks syntactische bijzonderheden komen, deels opzettelijk, deels vanzelf in de zinnestelsels voor. Hetzelfde kan gezegd worden over den woordenschat; waar ik voor eenzelfde begrip verschillende woorden of woordvormen mocht verwachten, werden er een aantal van die begrippen ingelast, en er bleken er achteraf nog veel meer aanwezig te zijn dan ik zelf had voorzien; aldus kiekens (kippen, hennen, hoenders) (1), steekvogel (klamper, sperwer e. a.), spitten (graven, delven), vastenavond (karnaval), maat (vriend, kameraad, bink), spin (spinnepop, koppespin, koppe, kobbe), spinneweb (spinnepopnet, koppenet, spinrag), rage-

(1) De varianten worden bij wijze van voorbeeld, maar niet exhaustief tusschen haakjes geplaatst.

bol (koppejager, spinneborstel, halve maan), pet (muts, klak), bang (benauwd, vervaard, schuw), weide (meers, beemd e. a., met of zonder betekenisverschil), paddestoel, (paraplutje, champignon, duvelsbrood, toveresbrood), haag (heg, weer), kikvors (vors, puit), vlinder (pepel, kapel, vliegewouter, vliegebout, boterwrijver, boterschijter, zomervogel, flieflodder), kerel (kadee, vent), pereltjes (kraaltjes), schepen (boten), gekregen (gehad), standbeeld (monument), Lucifer (den duvel, joosjepik), schoolkinderen (schooljongens), keelpijn (pijn (in) (aan) zijn keel, een zere keel), bezem (bessem), kern (pit, kernél), veld (land, akker, kouter), opdoen (opmaken), ver (wijd), gevaarlijk (dan- gereus, riskeerlijk), erg (stout, astrant), bed (ledikant), metsers (metselaar), toedoen (dicht doen, dicht maken), venster (raam), knippen (afsnijden), langs hier (langs dees kanten, in deze contrije, in deze streek), aarden potten (stenen potten, Keulse potten), kaatsen (kaatseballen, kaatselen — als kinderspel), klaar (helder), Ons Heer (Onze Lieve Heer, God), ge spraakt niet (je sprak niet, je zei niets of niks), terugkomen (weerkomen, weerom komen, weerkeren), kaarten ((met de) kaart spelen), gaarne (graag), slaak liggen (sloot zitten, verstedd liggen of zitten), mannetje (jongetje, ventje), barrevoets (op zijn blote voeten), barst (scheur), kan (pot, kruik, stoop), facteur (bode, briefdrager), pijn (zeer), dwars (dwars in de zak, averechts, kontrarie), schafttijd (schof, vieruren- boterham), noen (middag), doornen (stekels, stekers, stekkers), doopen (kerstenen), korfje (mandje, paandertje), braambeziën (braambeien, braambeiers, kroenekranen,...), strot (keel, bakkes, muil), krom (kromp, scheef), gestorven (dood gegaan, kapot gegaan, gekreveerd), liedje (versje), lommer (schaduw, koeleschauw), lonken (mikken, vizeren), zoeken naar (kijken naar of achter), koele kelder (koude kelder, frisse kelder), verkloeken (versterken, aanster- ken), voeder (beesteneten, voeringe, voeierage), voeren (*van een kruiwagen* : varen, rijden), melkboer (melkman), toer (ronde, tournee), botermelk (karnemelk), terugsturen (te- rugzenden, weerzenden, weersturen, terug schikken), vullen (dicht gooien), op zijn punt (correct), secuur (just(e)), spuwen (spoegen, spugen, spouwen, spieën, speiën), varen (*v. e. schip* : rijden), veulen (kachel), beurs (portemonnaie), beukenhout (boekenhout, boek), vrouw (vrouwmens, wijf), gras (gers, gors), niet goed zijn (niet deugen), brouwer (bierbrouwer), duur (kostelijk), kunnen krijgen (kunnen

hebben, kopen), peinzen (denken), de meid (het meisen, de maarte), eik (eikelaar, eikeboom), eikels (zwijsnoten), zooien (koken), pas (rijs, juste, niet lang, onlangs), mayon- naise (magenaise, milanaise, mayonnaisesause, eiersause), groeien (wassen), pastoor (paster), melk (roeme), kruisen (kruisprocessie), tremen (armen, bomen), kruiwagen (korte- wagen, karrewagen, pupegale), buigen (doorgeven), ge- wicht (zwaarte, vracht), Duitsers (Pruisen, Moffen), bont en blauw (blauw en grauw, geel en blauw, groen en blauw), geslagen (geklopt, gehouwen), saus (solse, jus), flauw (*v. saus* : dun, waterachtig, paraplusaus), een eeuwigheid (*lange tijd* : een lange tijd, een hele tijd, 'k weet niet hoe lang), dopen (kerstenen), doopkleed (doopmantel), doop- vont (vat, fons). Er zijn trouwens nog veel meer varianten, die betrekking hebben op het gebruik van voorzetsels, of waarbij een ganse uitdrukking of wending wordt ver- vangen door een andere.

In een aantal gevallen viel op die wijze het woord dat bedoeld was om een bepaalden klank en diens varianten te illustreren uit den zin weg; maar hierdoor werd het materiaal van de eigenlijke woordgeografie verrijkt; en het verlies voor de klankleer wordt voor een groot deel weer goed gemaakt doordat men het woord van de vragen- lijst, dat uit het voorgestelde zinsverband wegvalt, in een ander zinsverband opvraagt en het dan toch vaak weer te horen krijgt; waar bvb. in zin n^r 85 (Het volk zocht niets anders dan geld en rijkdom) het laatste woord wordt vervangen door *goed* of *fortuin*, komt *rijkdom* toch vaak weer te voorschijn in een uitdrukking als „hij kent het einde van zijn rijkdom niet”. Dan wordt *rijkdom* aan het eind van den zin tussen verticale streepjes geplaatst waar- door wordt aangegeven dat het woord in een ander zins- verband wél kan voorkomen, of wordt dit nieuwe zins- verband zelf bondig aangegeven. In zin 104 (In Italië zijn bergen die vuur spuwen) wordt soms opgegeven „vuurspuwende bergen”, in schoolsen vorm; maar in een ander zinsverband krijgt men dan vaak toch spouwen, spugen e. dgl. zuivere dialectvormen. Het mag dan ook waar zijn, wat VAN HAERLINGEN (N. T. XXV, 306) laat opmerken, dat sommige woordgeografische informaties als bvb. in n^r 20 van de vragenlijst, *pet-muts-klak*; *weide- meersch*, niet alle in het Noorden van hetzelfde belang zijn als in het Zuiden en dat hij sommige andere gevallen als *ajwin-ui-siepel*; *ooievaar*; *kussen-zoenen*; *hak-hiel* ongaarne

mist; hij zal aan den anderen kant toch willen toegeven dat er genoeg andere en leerzame gevallen overblijven. Bovendien zou de beste vragenlijst die zijn welke men maakt na voltooiing van den atlas, zoals GILLIÉRON placht te zeggen. GRIERA heeft dan ook, voor het opstellen van de vragenlijst van zijn atlas van Katalonje, eerst twee jaar in zijn gebied rondgereisd. Maar ook dit heb ik mij, tot mijn spijt, niet kunnen permitteren. De opmerkingen van VAN HAERINGEN (*l. c.*, p. 306) omtrent de schaarste van het materiaal voor sommige tweeklanken zijn intussen volkomen juist, maar nu het werk zo ver gevorderd is, valt dit helaas nog moeilijk te verhelpen. Het Amsterdamse Dialectenbureau en de Leuvense Dialectcentrale zullen hier wellicht nog kunnen bijspringen, al blijft het waar dat de schriftelijke enquêtes juist voor klankverschijnselen minder goed renderen dan de mondelinge. En dan blijft nog steeds de moeilijkheid over om woorden te vinden die in het ganse taalgebied worden gebruikt, wat met de door VAN HAERINGEN gesuggereerde *bij* (subst.) en *dij* zeker weer niet het geval is.

Uit de antwoorden op onze vragenlijst komen inmiddels, behalve woordvarianten, ook syntactische varianten zeer tairijk te voorschijn; de ene zijn trouwens niet steeds van de andere te scheiden, als bvb. de reeds vermelde afwisseling van het voorzetselgebruik: zin 54, *langs het water* (*langsheen het water, achter 't water*); zin 58, *om te kaatsen, voor te kaatsen*; zin 60: *hij trok met den staart van het paard* (*aan den staart van het paard, aan het paard zijn staart, het paard bij zijn staart*); zin 83: *daar is een sport van die ladder* (*uit die ladder*); zin 89: *gestorven van...* (*gestorven doordat, met dat, enz.*); zin 96: *om te* (*voor te*).

Bezitsaanduiding, ontkenning, stapelvormen, gebruik van hulpwerkwoorden, woordorde, enz., enz. zijn in overvloed vertegenwoordigd.

Naar aanleiding hiervan moge met een paar voorbeelden worden aangetoond hoe belangrijk het noteren van schijnbaar onbeduidende fonetische nuances ook voor de syntaxis kan zijn. Bij zin n^r 79: *Ik geloof er geen woord van* wordt de persoonsvorm nog vaak van de negatie *en* voorafgegaan. Kwamen hierbij enkel nog vormen voor als *kə gəlo:fər gr wo:rt fan*, dan zou men wellicht over dat *kə* heenglijden, maar naast *kə* komen gebieden voor met *kən* — door assimilatie met de volgende *g* ook *kəŋ* — of zelfs *ik ən*, waar men het element *ən* dus nog duidelijk herkent; als

men dan in de buurt van *kə* en *kən* ook *kə* aantreft, wordt het zonneklaar dat dit *kə* beantwoordt aan een ouder *kən*, en dat ook *kə* moet geïnterpreteerd worden als een gedenasaliseerde vorm van *kə*, ouder *kən* of *kəŋ*, dus als een samentrekking van de *k* van *ik* met de oude negatie *ən*. Uit de Leidse congreslezing van VANACKER bleek hoe belangrijk de kleinste nuances van *as* (als), voorkomend als *azn - a:s - an - uən*, enz. (cf. zin n^r 1) kunnen zijn voor een verschijnsel van anticipatie of compensatie dat trouwens nog niet volkomen is opgehelderd (Handel. 20^e Nederl. Philol. Congres, pp. 30-31). De beoefenaars van de fonologie zijn al te gemakkelijk geneigd om a priori het belang van fonetische nuances te negeren; maar zij kunnen pas a posteriori weten wat foneem, semanteem, morpheem of syntagme is of niet. Inmiddels blijven wij overtuigd van de absolute noodzakelijkheid om al wat wij te horen krijgen zo nauwkeurig te noteren als maar enigszins kan, ook terwille van de fonologie. En wij betreuren zelfs, het niet nog beter en vollediger te kunnen doen dan tans het geval is, onder meer wat betreft het zinsaccent en de zinsmelodie, en zelfs het vocalisch accent.

Meer bepaaldelijk in Limburg staan wij voor ernstige moeilijkheden wat dit laatste betreft. Mijn Limburgse medewerkers, voornamelijk de H. STEVENS, zijn in deze accenten beter thuis dan ikzelf. Ik beperk mij dan ook opzettelijk tot het noteren van die sleep- en stoottonen die voor mij bijzonder duidelijk zijn, zonder dat ik mij afvraag of zij fonologische waarde hebben of niet, historisch gefundeerd zijn of niet. Ook als onbevooroordeeld getuigenis van een buitenstaander, die systematisch alleen maar de opvallend-duidelijke gevallen van slepton en stoottoon noteert, hoop ik dat deze notaties voor de verdere studie van het geval nuttig zullen blijken te zijn.

* * *

De zinnestjes van onze vragenlijst werden in hoofdzaak gedacht in het Dialect van Klein-Brabant, overgangsg gebied tussen Vlaams en Brabants. In een destijds gewaagde poging om een vragenlijst te laten opstellen door een Noord-Zuidnederlandse Commissie mochten wij niet slagen, hoewel het bestuur van de vereniging „Vlaamsche Philologencongressen” aanvankelijk bereid was om in te gaan op het daartoe strekkende voorstel dat ik aan het

einde van mijn Brugse Congreslezing in 1922 had ingediend (1). Liever dan bij de pakken te gaan zitten, ben ik dan maar vooruitgegaan met mijn oorspronkelijke, lichtjes gewijzigde en aangevulde lijst.

Achteraf bekeken kan men zich wel voorstellen dat een betere lijst mogelijk was ; maar alles samen genomen heeft zij toch ook wel iets vóór : haar oorsprong uit het overgangsgebied tussen Vlaams en Brabants, vrijwel centraal gelegen tussen de Zuidnederlandse dialecten, plaatst de taal van deze lijst, historisch gezien, op het beste punt van waaruit men de zuidelijke dialecten kan gaan toetsen en vergelijken, en zelfs op het draaipunt vanwaar het Vlaams-Brabantse overwicht naar het Noorden is verhuisd. Wij hebben de vragenlijst zonder veel moeite kunnen gebruiken, niet alleen voor de onmiddellijk nabij gelegen gebieden, maar ook voor West- en Frans-Vlaanderen, Zeeland, een deel van de Zuid-Hollandse eilanden, Belgisch en Nederlands Limburg en nog onlangs te Eindhoven.

Het zal wel zó zijn dat het Klein-Brabantse karakter van de lijst tot haar algemene verstaanbaarheid heeft bijgedragen. Een andere gunstige factor is de vorm en het volkse karakter van den inhoud van de zinnnetjes. Zij werden, op een lijst historisch noodzakelijk geachte woorden, uitgevonden door iemand die door en door vertrouwd was met zijn dialect en met de mentaliteit van de boeren en arbeiders van zijn dorp, en niet van zijn dorp alleen. Te Mechelen had hij gedurende zijn atheneumjaren grondig Mechels leren kennen ; door familiebetrekkingen was hij vertrouwd met het Waaslands ; in zijn eerste studenten-jaren te Gent had hij niet alleen kennis gemaakt met het Gents, maar ook met allerlei andere zuidelijke dialecten ; en gedurende de oorlogsjaren 1914-18, bij het Belgisch leger, had hij meer speciaal het Westvlaams van Veurne-Ambacht en trouwens ook nog allerlei andere Zuidelijke dialecten leren kennen.

Toen nu de lijst werd opgesteld, stonden hem niet alleen

(1) Cfr. Handelingen van het vijfde Vlaamsch Philologencongres, 5-6 Augustus 1922 te Brugge gehouden, p. 183 vv., waar een plan tot volledige Noord-Zuidnederlandse organisatie van het Dialect-onderzoek wordt uiteengezet en uit de bespreking blijkt, dat de Voorzitter, Prof. Vercoullie, het er over eens was om een dialectvereniging op te richten.

levende volkstaalzinnen uit zijn eigen streek voor den geest, maar werkte ook bij hem een soort intuïtie, dat zijn zinnnetjes nergens in Zuidnederland onverststaanbaar zouden zijn. Waar hij vooral naar streefde was bovendien het karakter van echtheid, van onvervalste volkstaal. Sommige zinnen werden letterlijk op straat afgeluisterd en genoteerd. Aldus n° 16 : „Ik ben blij dat ik met hen niet meegegaan ben”, gehoord van onbekende, Antwerps sprekende wandelaars die vóór hem wandelden in een park van de Antwerpse omgeving. Het zinnnetje was zó rijk aan syntactische variatie-mogelijkheden (*'k ben blij, 'k zijn blij ; meegegaan ben, mee zijn gegaan, zijn meegegaan, enz.*), dat het onmiddellijk op de lijst werd aangebracht en ook zeer vruchtbaar is gebleken. Maar ook het overige van de lijst is van denzelfden aard ; het gaat over kippen en over bloemen begieten, spitten en het paard voor de kar spannen, naar school gaan, naar het veld gaan, dopen en doopvont, wat een gehuwde vrouw in het huishouden moet kunnen verrichten, voeder dat in den stal moet worden gebracht, een raam dat dicht moet, een bed dat moet worden opgelicht, de sneeuw die dik ligt, de post die maar eens een brief moest brengen, enz., enz., al dingen van het dagelijks leven. In een paar gevallen komen reminiscenties voor aan den R. K. Godsdienst (De pater zei dat O. H. volmaakt is ; de pastoor heeft goede wijn ; de koster luidt voor de kruisen ; het begint te kleppen voor de vroegmis, de hoogmis, het lof). Daar zal aanpassing aan andere toestanden in een deel van Noord-Nederland noodzakelijk zijn, zodat men daar zal spreken van de dominee en de protestantse kerkdiensten. Een enkele zin is wat lang, n° 82 : „Haar dochttertje is met een korfje naar het bos gaan braambeziën plukken” ; maar er bestaat geen enkel bezwaar tegen om dezen zin in twee kortere te verdelen : Haar dochttertje is met een korfje naar het bosch gegaan ; zij is braambeziën gaan plukken.

In een aantal andere gevallen behoeft de vragenlijst nog wat nader commentaar, hetzij omdat zij speciaal in het Noorden minder goed begrepen wordt, hetzij omdat sommige zinnen of woorden in Noord én Zuid vatbaar zijn voor meer dan een interpretatie, en het wenselijk is, ze overal op dezelfde wijze te verstaan en dialectisch te interpreteren. Dit bleek reeds uit de ervaring opgedaan bij het bewerken van de achtereenvolgende delen, uit verklaringen dienaangaande afgelegd in de onderscheiden

inleidingen van die delen, uit de licht geretoucheerde en vooral met aantekeningen voorziene lezingen van de vragenlijst zelf, in het voorwerk van de atlanten afgedrukt, en uit de opmerkingen van sommige recensenten. Daarom hebben Collega PÉE en ik in September jl. te Amsterdam een werkvergadering belegd met mogelijke Noordnederlandse medewerkers, en de ganse vragenlijst op het stuk van haar bruikbaarheid in het Noorden onderzocht. Wij laten als bijlage volgen een dubbelen tekst van onze lijst, namelijk zoals die totnogtoe voor de zuidelijke gebieden werd gebruikt, en zoals die, naar het ons voorkomt, beter bruikbaar zal blijken in het Noorden. Het gaat niet op om deze beide lezingen in al de bijzonderheden te bespreken, maar het zal toch de moeite lonen, ter illustratie nog een paar voorbeelden van typische Noord-Zuidnederlandse verschillen aan te halen.

VAN HAERINGEN (*l. c.*) vestigde reeds de aandacht op n^r 64 : *De zwaluwen zullen gaan terugkomen*, dat, volgens zijn getuigenis, in Holland niet zal worden begrepen ; het volstaat dat wij „gaan” vervangen door „weldra”, opdat het algemeen begrijpelijk zou zijn ; n^r 74 : (*een paard*) *in de kar spannen*, dat voor Noord-Nederland zal moeten heten : *voor de kar spannen* ; n^r 87 : *langs daar*, Noordnederland : *daar langs* ; en n^r 97 : *voeder in den stal voeren* zal moeten worden : *veevoeder in den stal rijden, kruien of brengen*, omdat bij de reeds gedane opnemingen steeds werd gesuggereerd : een kruiwagen met veevoeder, die nog buiten staat en nog even naar binnen moet worden gebracht. Een zakelijke vergissing dient vermeden te worden bij n^r 88 : *Ik kocht voor den kleine een trommeltje*. Eerste toelichting : *de kleine* is een jongetje ; tweede en voornaamste toelichting : *een trommeltje* is niet de Hollandse brood- of beschuittrommel, maar een stuk speelgoed, een kleine tamboer. Een zeer typisch geval is dat van n^r 91 : *In 't lommer is 't best*. *Lommer* is weinig bekend in het Noorden ; men spreekt er van *schaduw* ; maar de voor ons in het Zuiden zo gewone uitdrukking *is 't best* wordt in het Noorden anders begrepen dan bij ons ; *is 't best* betekent er : het is er goed, zonder bijgedachte aan een overtreffende trap, zoals ook in de uitdrukkingen *mij best, dat gaat best = mij goed, dat gaat goed*. In het Zuiden betekent *In 't lommer is 't best* wel degelijk : *het best van al*, en ons zinnetje moet in het Noorden aldus worden gewijzigd ; n^r 132 : *De saus is wat flauw*. In het Zuiden

betekent dit : *is een weinig té flauw* ; in het Noorden, met den hoofdtoon op *wat* : *is erg flauw*, zoals *wat* ook in „ik ben wat blij” betekent *zeer, erg* e. dgl. ; *flauw* schijnt ook, in dit verband, beter te zullen vervangen worden door *dun*, maar kan in een ander verband worden opgevraagd ; n^r 118 : *De meid...* betekent *het dienstmeisje*.

Een ander bezwaar van VAN HAERINGEN moet ik nog even bespreken : p. 306-307 (*l. c.*) komt hij op tegen de aanwezigheid van weinig bekende of weinig verspreide woorden of begrippen, als bvb. *kaatsen, mayonnaise, Lucifer*. Hij geeft echter zelf toe, dat het opnemen daarvan in de vragenlijst, althans voor het geval *Lucifer*, toch kan dienen om te laten zien waar een dergelijk woord gebruikt wordt en waar niet. Dit was juist mijn bedoeling, niet alleen met *Lucifer*, maar ook met *kaatsen* en *mayonnaise*, waarvan ik bij voorbaat wist dat zij niet overal bekend zouden zijn, of althans, zoals *kaatsen*, niet overal in de oorspronkelijke betekenis zouden voorkomen. Waar het proces van de invloeden uit het Zuiden zo belangrijk is als in ons taalgebied, lijkt het mij noodzakelijk, voor enkele gevallen precies na te gaan hoever die invloed is geraakt, en zo mogelijk langs welke wegen en in welke vormen hij is binnengedrongen ; dit blijkt overigens ook reeds uit de *vlinder*-kaart, zoals SCHRIJNEN in Nederlands Limburg (1) en PAUWELS op ruimere schaal in onze zuidelijke dialecten (2) hebben aangetoond.

Ten slotte moet in verband met de vragenlijst nog worden gewezen op drie zinnetjes en één korte woordenreeks waarvan sommige woorden minder dialectisch aandoen, of — wat de laatste betreft — zelfs maar weinig dialectische correspondenten hebben kunnen uitlokken. Het zijn de woorden *beschermen* (zin 41 : *De man moet zijn vrouw beschermen*), *volmaakt* (zin 62 : *De pater zei dat Ons Heer volmaakt is*), het laatste deel van zin 104 : *In Italië zijn bergen die vuur spuwen*, dat vaak wordt omgezet in *vuurspuwende bergen*, en de meeste woorden van n^r 51 (*Bedsprei, kikkorsensprei* of *kikkerrit, verspreiden, uitspreiden, verbreiden, uitbreiden, bereiden* ; meestal ook : *mest (open)spreiden* of *(open)breiden* ; *een stuite (boterham) breiden (boteren)*).

(1) *De Beiaard*, II, 1.

(2) H. C. T. D., IX.

Beschermen, *volmaakt* en *spuwen*, alsmede de *-ei-* woorden van n^r 51 had ik nodig bij mijn historisch-fonetisch materiaal. *Beschermen* werd ook door mij als weinig dialectisch gevoeld; maar ik dacht bij het samenstellen van zin 41 aan de formule die bij het huwelijk gewoonlijk door den officier van den burgerlijken stand wordt gebezigd wanneer hij in eenvoudiger taal de plichten van man en vrouw voorleest (1); ik stelde mij voor dat de meeste zegslieden zich deze formule zouden herinneren en vond het best, door het inlassen van zin 41 eens na te gaan in hoever een dergelijke rechtsterm, een dergelijk stadshuiswoord in de letterlijke betekenis, door onze dialectsprekers zou bekend zijn en eventueel ook worden gebruikt. De uitslagen zijn verdeeld; een aantal zegslieden behouden *beschermen*; een aantal andere zetten het begrip om in een omschrijving als *voor zijn vrouw staan*, *zijn vrouw verdedigen*, *het voor zijn vrouw opnemen*; als beeld van dialectische klankontwikkeling is het een verloren woord; als beeld van het indringen van een cultuurwoord, lijkt het mij bruikbaar.

Ongeveer dezelfde gedachtengang heeft ons geleid bij zin 62; het woord *volmaakt* was mij als dialectwoord niet bekend; het werd in den mond van een predikant gelegd om te zien wat de dialectspreker er zou van maken; wij ondervonden later dat sommige dialectsprekers ook in hun gewone taal wel gewagen van een *volmaakt paard*, e. dgl.

Enigszins anders is het geval van zin n^r 104; *spuwen* is wel een dialectwoord, maar wekt een ietwat walgelijk beeld op; wij plaatsten het in de bergen van Italië om de gewone suggestie te vermijden, maar toen dook de schoolterm *vuurspuwende bergen* op, en wij lieten maar begaan, omdat hiermee nogmaals de school-invloed bij dialectsprekers zou worden geïllustreerd. Later gingen wij daarnaast ook den dialectvorm van *spuwen* in een meer gewoon zinsverband opnemen en dien vorm dan tussen rechte streepjes plaatsen, die een ander zinsverband aanwijzen.

Wat ten slotte de reeks *-ei-* woorden van n^r 51 betreft, zij illustreren de ontwikkeling van Ug. *ai* tot *ee* of *ei*, maar worden meestal niet gebruikt; de *bedsprei* komt

(1) Art. 213a van het Belgisch Burgerlijk Wetboek, Boek I, Titel V, Hoofdstuk VI luidt: „De man is aan zijne vrouw bescherming, de vrouw aan haren man gehoorzaamheid verschuldigd. ▶

echter wél op vele plaatsen voor; daarnaast vonden wij gaandeweg ook dat (*open*)*spreiden* of (*open*)*breiden* van mest op den akker, alsook, in een weliswaar beperkt gebied, *een boterham breiden* (*bricëen*) = smeren werd gebruikt, en wij voegden die uitdrukkingen aan ons nummertje toe; wat de overige woorden betreft, daarbij wordt eenvoudig gevraagd of een of meer daarvan in het dialect bekend zijn; is het antwoord negatief of is er te veel aarzeling, dan worden zij ofwel weggelaten ofwel door ± corresponderende uitdrukkingen vervangen, zoals bvb. *gereed maken* voor *bereiden*.

Een noodzakelijke voorzorg bij woorden als *beschermen* e. dgl. is dat men daarbij in den opgenomen tekst, overal waar het past, bondig tussen haakjes aangeeft: *ongewoon*, *zeldz.*, *schoolwoord* of iets dergelijks.

* * *

Tot hiertoe hebben wij de samenstelling en de bruikbaarheid van de vragenlijst besproken, en de noodzakelijke aanpassingen voor opnemingen in Noord-Nederland.

Wij zullen verder nog moeten behandelen: de keuze en de dichtheid van te bewerken plaatsen, de keuze van de zegslieden, de wijze van ondervragen, en dan nog iets uitvoeriger spreken over de wijze van opnemen, afdrukken en interpreteren van onze teksten.

De bewerkte en nog te bewerken plaatsen zijn vooreerst al de steden en dorpen van meer dan 2.000 inwoners; daarbij wordt het net aangevuld met kleinere plaatsen op zulke wijze dat er een min of meer homogene grootte van de mazen tot stand komt, en worden ook centra onderzocht die om een of andere speciale reden in aanmerking komen: ligging in een interessant overgangs- of grensgebied, dialect van een of anderen belangrijken auteur e. dgl. Gewoonlijk zijn wij zó te werk gegaan dat de bewerkte plaatsen zelden of nooit meer dan 5 km. van elkander af liggen. Of een dergelijke dichtheid overal kan gehandhaafd blijven, zal de toekomst uitwijzen. Maar ik zal tot het uiterste vasthouden aan het eerst genoemde beginsel (+ dan 2.000 inwoners) omdat het er mij niet enkel om te doen is, archaische dialecten te onderzoeken, maar ook om een doorsnee beeld te geven van datgene dat door het grootste deel van de bevolking wordt gesproken. Hierin wijken mijn opvattingen af van die van

GILLIÉRON, die de steden verwaarloosde. Ook de overgangsvormen van dialect naar A. B., waar die in sommige centra de norm uitmaken, behoren m. i. tot het synchrone taalbeeld dat ik wens op te hangen.

Ten einde ook voor iedere bewerkte plaats tot een doorsnee-fotografie te geraken met eventueel op den achtergrond laten van het aller-individueelste, wordt steeds met tenminste twee, liefst drie zegslieden gewerkt. Zij controleren elkander of spreken soms elkander tegen, wat den aandachtigen opnemer toelaat om stilzwijgend de meest gebruikelijke klanken, woorden of wendingen te noteren. Schakeringen die toe te schrijven zijn aan verschillen van leeftijd, kunne, sociale positie, geografische onderverdelingen binnen de onderzochte plaats, worden niettemin zorgvuldig opgenomen en als zodanig gekarakteriseerd met korte aantekeningen tussen haakjes. Bij voorkeur worden zegslieden van gemiddelden leeftijd gekozen, ter plaatse geboren en getogen of van hun prilste jeugd af in het onderzochte dialectmilieu opgegroeid, zo mogelijk van inheemse ouders; maar het gebeurde soms dat wij uitstekende proefpersonen hadden aan scholieren of jongstudenten, of dat de oudere lieden nog zeer goed in staat waren aan de opneming mede te werken. Al te strakke regels in dezen, zijn in de practijk onmogelijk overal vol te houden. Hoofdzaak is en blijft, proefpersonen te hebben die het dialect door en door kennen, het vlot kunnen spreken en in de groep diensten kunnen bewijzen als vóór-sprekers of aandachtige luisteraars, gereed om bij eventuele afwijkingen van het gewone gebruik, onmiddellijk tussenbeide te komen.

Door deze overweging laten wij ons ook leiden voor de wijze van ondervragen. Aanvankelijk konden wij de zinnen zelf vóórzeggen in ons eigen dialect en ze, op het gehoor af, laten na-spreken in het onderzochte dialect. Naarmate wij ons verder van ons vertrekpunt verwijderden, moest deze methode worden prijs gegeven, en gaven wij de teksten in handen van een der zegslieden dien wij het best in staat achtten om een eerste behoorlijke omzetting in het eigen dialect te verwezenlijken. Deze werd dan na-gesproken door één of twee andere proefpersonen die over geen tekst beschikten en er dus niet door beïnvloed werden. Op vele plaatsen ondervonden wij echter dat wij zonder bezwaar de teksten aan al de zegslieden konden voorleggen. Alles hangt af van hun

dialectvastheid en van het juiste begrip dat zij zich kunnen vormen van het beoogde doel. Reeds het eerste woord van ons eerste zinnetje was bijna overal een toetssteen en een aanleiding om onze bedoeling duidelijk toe te lichten: *Als de kiekens een steekvogel (of sperwer) zien, hebben zij schrik (of : zijn zij bang, of : schuw, of : benauwd)*. Begint een zegsman met dit *als* slaafs na te spreken, dan moet hij er voorzichtig op gewezen worden dat hij er naast is, en ondervindt hij dadelijk waar het heen moet; ook de juiste weergave van *kiekens* (*kippen, hennen, hoenders*) en van *steekvogel* (*sperwer, klamper, e. dgl.*) dwingt hem tot nadenken, tot raadpleging of terechtwijzing van de andere zegslieden, en brengt het ganse gezelschap op den goeden weg voor de volgende zinnetjes. Bij het opvragen van de zinnetjes moet de onderzoeker zo weinig mogelijk tussenbeide komen. Hij moet luisteren, oordelen en noteren. Vermoedt hij dat iets niet in den haak is, dan kan een vragende blik, gericht op den spreker of op zijn medehelpers, vaak volstaan om hen tot de orde te roepen. Een opnemer moet zich vooral hoeden voor suggestie of betweterij. Indien zijn zegslieden hem dan slaafs beginnen na te praten, of indien er een onaangename reactie ontstaat, dan is zijn zaak verloren. Wat men trouwens op het eerste gezicht soms als onjuist beschouwt, blijkt achteraf toch volkomen in orde te zijn. Blijft men twifelen over een bepaalde weergave, en wordt deze door een eerste voorzichtige reactie vanwege den opnemer niet spontaan door de zegslieden gecorrigeerd, dan doet men er goed aan, voorlopig niet aan te dringen, naast den tekst waarvoor men aarzelt een kruisje te plaatsen, en er bij het einde van de opneming nog even op terug te komen.

Verder is het ook nodig na te gaan of de zegslieden niet al te vermoeid worden en er zich dan met een „à peu près” van af maken; beter is het, iets over halverwege even te pauzeren, een sigaar op te steken en gedurende vijf of tien minuten over wat anders te praten.

* * *

De opnemer moet, blijkens hetgeen voorafgaat, over een behoorlijke dosis geduld, mensenkennis, tact en volharding beschikken. Hij moet bovendien een goed gehoor hebben en zodanig getraind zijn in het gebruik van het fonetisch schrift en de diacritische tekens, dat hij het tenminste even

vlug kan schrijven als gewoon schrift, en zijn tekens als het ware automatisch, door het gehoorbeeld geleid, op het papier brengt.

Het door ons gebezigde fonetisch schrift is dit van de International Phonetic Association van PAUL PASSY en DANIEL JONES, voor een paar punten aangepast aan de noodwendigheden van het Nederlands en in de bijlage n^r 2 met voorbeelden afgedrukt. Het bezigt een aantal diacritische tekens, meestal naast het hoofdteken geplaatst, zodat de noodwendigheden aan speciale tekens voor den druk beperkt blijven; eenzelfde vokaal- of consonant-teken kan aldus worden voorzien met het diacritisch teken halfang of lang, meer open of meer gesloten, meer naar voren of meer naar achteren, gerond of half gerond, ontrond of half ontrond. Boven een vocaal of consonant worden tekens gebruikt voor nasaal of half-nasaal; onder een consonant kan het teken voor mouillering of voor sonantisch — meestal dus ook syllabisch — karakter van de consonant worden geplaatst; naast een consonant kan ook het teken van de aspiratie worden gebezigd. Bijzondere oplettendheid wordt vereist voor het onderscheiden van de tekens *v* en *u*, waarvan het eerste de gewone postlabiodentale stemhebbende spirans voorstelt als in *vader*, het tweede de praelabiodentale, naar bilabiaal zwemende spirans die door sommige Nederlanders wordt gebezigd als beginklank of tussen vocalen, bvb. in *water* of *duwen*; verder ook voor het onderscheid *i* met punt (als in *die*) en *i* zonder punt (als in *dit*). De dalende tweeklank wordt weergegeven met het eerste element in gewoon corpus, het tweede element in kleiner corpus; in het handschrift wordt dit laatste hoger en kleiner geschreven om het voor den zetter duidelijk te maken; stijgende diftongen worden omgekeerd met het eerste element in klein corpus en het tweede element in gewoon corpus afgedrukt; een zwevende diftong — waarmee hier wordt bedoeld een diftong waarvan beide elementen nagenoeg gelijke waarde hebben — wordt met beide elementen in gewoon corpus gedrukt; bij eventuele triftongen geldt hetzelfde principe: de sterkere elementen in gewoon, de zwakke in kleiner corpus. Het klein corpus wordt ook gebezigd — en dus in het handschrift ook kleiner en hoger geschreven — voor om het even welke vokaal of consonant die gereduceerd wordt uitgesproken; wanneer zulk een spraakklank nauwelijks hoorbaar wordt uitgesproken en soms

geheel wegvalt, wordt hij kleiner en hoger tussen haakjes geschreven en gedrukt.

Een paar aanbevelingen nog voor het identificeren van bepaalde timbres, waarvoor de opnemer soms bij eerste kennismaking aarzelt. De ontronde of half ontronde vocalen doen wel eens vreemd aan; een sterk ontronde *y*, bvb. komt dicht bij *i*; hoort men iets dat nog dichter bij *i*, komt zonder er helemaal identisch mede te worden, dan kan men een half geronde *i* schrijven; zweemt het timbre nog iets méér naar *y*, dan schrijft men ontronde *y*; ook de *u*: - *o*: - *u* - *ø*. en *œ*. komen vaak ontrond of half ontrond voor. Indien het gehoor weifelt, kan hierbij ook het oog — namelijk een blik op den stand van de lippen — ter hulp komen. Een merkwaardig geval van ronding noteerde ik verleden winter te Bilzen, namelijk in den vorm *kome(n)* (zin 107), waarvan de stamvocaal niet alleen diphtongisch is, met iets tussen *u* en *u*, (dus *u*·) als eerste element en een doffe *ə* als tweede element, maar waar bovendien nog iets tussen de *k* en de *u*· scheen voor te komen, dat mij niet duidelijk genoeg leek om het met een afzonderlijk *u*-vocaaltje weer te geven, maar dat ik ten slotte meende te herkennen als een ronding van de *k*, dus gelijkend op een Indo-Europese labio-velaar, zodat het woord ten slotte werd genoteerd als *k·u·ə·mə*. Andere zeldzame gevallen waarop ik dialectopnemers attent wens te maken zijn die van nasale consonanten of halfvocalen, die ik in sommige Westvl. dialecten heb genoteerd, zoals bvb. *dyw̄*: te Lapscheure, of *kriġ*: (passim). Vreemd klinkt ook de *r* van sommige dialectsprekers in Zeeland, Zuid-Holland en Westelijk Noord-Brabant (zie o. m. kaart 124), die deze sonans namelijk niet met de tongpunt tegen de tanden, maar hoger en meer naar achteren articuleren, en aan deze verschuiving trouwens ook de volgende dentaal laten deelnemen, zoals in *pæ:r·t*, waar beide slotconsonanten dus met het teken *·* (meer naar achteren) worden voorzien. Een dergelijke verschuiving van de dentaal alleen mocht ik waarnemen in de grensstreek tussen Zuid-oost-Vlaanderen en Brabant (Payottenland) waar men dan een geaspireerde dentaal te horen krijgt, die met het teken *·* wordt voorzien, als bvb. in *t'v·ət* = *tijd*. In dezelfde buurt heeft trouwens ook mouillering van *l* en *n* vóór dentaal (ook *n*) plaats, d. w. z. een slappere en breed tegen het begin van het harde verhemelte en de tandkassen aanliggende articulatie, waarin

ook de dentaal betrokken wordt, indien die al niet naar een affricaat *tʃ* overgaat; aldus in *kiŋt*, ook *kiŋtʃ*; *wilt*, ook *wiltʃ*, *kiŋ*: (kunnen) e. dgl.; soms is nasaal + dentaal in een duidelijke *ɲ* veranderd, als bvb. in *kiŋərn* (kinderen), *viŋə* (wschl. uit *vinder* = vinger).

Op de weergave van het zwak- en sterkgesneden accent met ^ˆ of [˘] boven de vocaal werd reeds gewezen. Er moge hier enkel nog de praktische wenk worden aan toegevoegd om het kapje van het zwakgesneden accent grafisch steeds goed te onderscheiden van het teken [˘] voor de nasaliteit, ten einde moeilijkheden bij het zetten te vermijden. Voor de identificatie van de elementen van een tweeklank is de beste methode, deze elementen waarvan men vermoedt dat zij de componenten zijn, voor zichzelf te isoleren, sterker en trager uit te spreken dan zij in de werkelijkheid voorkomen, ze dan geleidelijk te verbinden en te vergelijken met hetgeen de zegslieden uitspreken.

Er kunnen ook weifelingen ontstaan tussen *i* en *ɪ* of tussen *ɪ* en korte *e* of zelfs gesloten *ɛ*, anderzijds ook tussen *ɔ* en *u*. Hier komen de diacritische tekens voor meer open of meer gesloten uitstekend van pas; bij *u* ook het teken voor meer naar achteren, waardoor dan het diepe gutturale timbre van de vocaal van Eng. *law* wordt weergegeven. Het gebeurt dat men toch blijft twijfelen tussen een meer open of meer gesloten nuance. Men schrijve dan zoals men kan. Maar ik moet uitdrukkelijk waarschuwen tegen de tendens om te normaliseren, d. w. z. een klank in een nieuw woord telkens opnieuw te schrijven zoals men dien klank bij een vorige gelegenheid in een ander woord, ja zelfs in hetzelfde woord heeft gehoord. Pater V. VERSTEGEN wijdt een interessant onderzoek van *De Westgermaanse sk in de Zuidnederlandse dialecten* en bespreekt in het bijzonder de varianten die voor anlauts-*sk* voorkomen in onze reeks atlanten (1). Hij wordt getroffen door de grote afwisseling, o. m. van *sk* en *sX* op dezelfde plaatsen en bij dezelfde zegslieden, zelfs in het zelfde woord (*schip-schepen*).

Dat een zelfde proefpersoon *skip* - *sXe.pən* zou hebben gezegd, lijkt hem te machtig. „Maar dat dezelfde persoon nu eens de ene vorm en dan weer de andere vorm gebruikt

(1) H. C. T. D., XVI (1942).

zonder dat er daartoe de minste reden is, dat kan ik moeilijk aannemen” (*l. c.*, p. 36). Ik vrees dat Pater VERSTEGEN dit wel zal moeten aannemen om de eenvoudige reden dat de feiten zo zijn. Schr. heeft het geval door student VAN COETSEM te Geeraardsbergen zelf laten controleren. Waar mijn opnemingen gewagen van *sXip* en *sXipər* en *sXe.pən* enz., naast andere gevallen met *sk*, zou VAN COETSEM in een spontaan gesprek met een onzer zegslieden steeds *sk* hebben gehoord. Terwille van de exactheid moet worden opgemerkt dat een dergelijke controle niet op één zegsman maar op beide zegslieden had moeten slaan; verder ook, dat niet wordt medegedeeld of in dit spontane gesprek precies de woorden van onze vragenlijst zijn van pas gekomen. Maar dit nog daargelaten, blijft het toch zo goed als zeker dat wij hebben genoteerd zoals onze zegslieden hebben uitgesproken, te meer daar Geeraardsbergen tot die plaatsen behoort die, indien mijn geheugen mij niet in den steek laat, eerst door VANGASSEN alleen werden opgenomen en dan nog eens, bij dezelfde zegslieden, door mij volledig werden gecontroleerd. Dat dergelijke schommelingen niet zouden plaats hebben „zonder dat er daartoe de minste reden is” wil ik Pater VERSTEGEN gerust toegeven. Maar uit de uiteenzetting van P. V. blijkt „de reden” toch zeer duidelijk. De *sk*-uitspraak is een relict, dat verdwijnt. De invloed van de school (en van de *sch*-omgeving!) werkt afbrokkelend. Moesten nu onze zegslieden, in aanwezigheid van de vreemde opnemers, wat meer aan dien schoolsen invloed hebben toegegeven dan wanneer zij gewoon praten met een stadgenoot, wat dan? Is daarom de ware dialecttoestand (overgangstoestand van *sk*- naar *sch*-) minder juist weergegeven door onze opnemingen en juist door een waarnemer die ons zegt: men spreekt steeds *sk*-, en dan ook apriori overal *sk* gaat schrijven? Waar blijft, in dit geval, het juiste beeld van een dialect dat nog wel *sk*- gebruikt, maar ook al *sch*- gaat zeggen en, op dit stuk, bezig is met naar het A. B. of (en) naar de uitspraak van de *sch*-sprekende omgeving over te lopen? Hoogstens kan men aannemen dat onze zegslieden met hun overgang naar *sch*- misschien iets verder zijn gegaan in onze aanwezigheid dan in het gewone leven. Maar inmiddels hebben zij ons toch ook *beskemmeld* (5), *skelde* (42), *skoo(i)le* (= schaduw) (91), *skutter* (92), de *Duitske* (126) telkens met *sk* opgegeven, en daardoor aangetoond dat de schoolse invloed (of, zoals P. V. sugge-

reert : de invloed van de opnemer en de voorzegger) het toch niet overal heeft gewonnen. Het gevaarlijke woord wordt door P. V. geschreven op p. 37 (*l. c.*) naar aanleiding van verschillende notaties voor de *sch* van *schip* en de *sch* van *schepen* : „Phonologisch is het niet aan te nemen dat de sprekers zulke afwijkende fonemen zouden gebruiken voor hetzelfde woord.” Laat schr. het de dialectsprekers die het dan toch wagen om deze twee *sch*'s verschillend uit te spreken, maar eens goed inpeperen dat zij de wetten van de fonologie niet mogen schenden ; of de dialect-opnemers dat zij zulke dingen niet mogen noteren, uit eerbied voor de fonologie ; dan is de fonologie zelf meteen klaar met al die onbehoorlijke feiten die met haar wetten niet willen stroken ; maar nog niet klaar met diegenen die zullen volharden om aan de zijde van LAMBERT TEN KATE te blijven waar hij zegt : „Men moet de Taalwetten vinden en uit de gebruiken opmaken, doch niet uit eigen goeddunken nieuwe smeden” (Aanleiding, Voorreden, blz. 18).

Hiermee is ook beantwoord de opwerping van VAN GINNEKEN (1) tegen mijn notaties van de *g-h* en de vocaal van *niks* (*nks-nks*) in Zeeland. Uitgaande van het vooropgezette idee dat de *g* in Zeeland steeds *h* luidt, en de vocaal van *niks* iets tussen *i* en *ε* moet zijn, constateert v. G. dat in mijn opnemingen voor het eerste geval nu eens *h*, dan weer *g*, dan weer *g* voorkomt, voor het tweede geval afwisselend *i* en *ε*, en voegt er aan toe „Quandoque dormitat bonus Homerus”. Ik geloof niet dat deze verschillen te wijten zijn geweest aan een slaperigen toestand, maar eerder aan het beginsel om telkens te noteren wat ik in het bepaalde geval meen te horen, en om kordaat alle normalisering van de hand te wijzen. De consonant *g* zal in Zeeland, net zoals de *sk/sch*-uitspraak waarover Pater VERSTEGEN handelt, in een onvasten toestand verkeren, en er nu eens als een gewone *g* (die zelf trouwens ook meer gutturaal is in het Westen en meer palataal in het Oosten van ons taalgebied), dan weer als iets tussen *g* en *h* (door *g*. aangeduid), en vaak ook als *h* worden gehoord. De uitspraak *nks* zal er afwisselen met *nks*. Ook hier meen ik dat veelvuldigheid in de notaties waarheidsgetrouwer is dan eenvormigheid.

(1) De vijfde provinciale taalatlas van BLANQUAERT. *Onze Taaltuin*, X, 8-9.

Natuurlijk ben ik in het horen en weergeven van klanken niet onfeilbaar, evenmin als Homerus in zijn dichtkunst of Pater VERSTEGEN of Prof. VAN GINNEKEN in hun taalkundige theorieën. Maar zelfs met een bepaald risico van fouten, zelfs met een soms lichtjes verschillend noteren van absoluut gelijke klanken indien die bestaan, blijft men dichter bij den waren toestand wanneer men er aarzelend naar tast, en die aarzeling zelf laat zien, dan wanneer men beslist, homogeen, met steeds dezelfde notatie, gevaar loopt om radicaal mis te tasten. Daarom kan ik er niet genoeg op aandringen dat men, bij dialect-opnemingen, zich telkens opnieuw uitsluitend en ten volle, met oor en hand, overgeeft aan het gehoorbeeld, en dit zo getrouw mogelijk noteert, zonder zich te bekommeren om de vraag : hoe was het ook weer in dezen of genen voorafgaanden zin? Fonetisch noteren is en blijft altijd een weinig subjectief, een soort klank-impressionisme ; maar men zal de objectiviteit méér nabijkomen met ongeretoucheerde schakeringen die ten slotte de ware grondkleur toch zullen aanwijzen dan met te willen normaliseren wat in de werkelijkheid toch ook nooit absoluut één is.

Om dit te bereiken moet de dialect-opnemer zich overigens ook geheel en al kunnen vrij maken van wat hij gewoon is in zijn eigen dialect of in zijn A. B. te horen en te gebruiken. Wie bvb. van huize uit de slot-*n* na doffe -*e* verloren heeft, zal zich speciaal moeten inspannen om die te horen en te schrijven daar waar zij nog wordt uitgesproken, vooral daar waar die uitspraak ook al bezig is met verdwijnen, soms zeer licht wordt en het verdwijnen nabij komt zoals ik onlangs nog te Eindhoven heb opgemerkt.

* * *

Een belangrijk fonetisch verschijnsel, dat dus de volledige aandacht van de opnemers vergt, is de assimilatie of wijziging van consonanten door onderlinge beïnvloeding of door beïnvloeding van vocalen, type *op dan dy:r - op tən dy:r - tiz œ.yt*, e. dgl. De wijze van assimileren is in onze dialecten niet overal dezelfde, zoals reeds blijkt uit de eerste twee voorbeelden. Reeds daarom moet zij zorgvuldig worden genoteerd ; zij maakt immers een belangrijk onderdeel uit van de verschijnselen volgens dewelke onze dialecten geografisch zullen worden ingedeeld en ook innerlijk worden getypeerd. Voor de fonologie, in haar tegen-

woordigen vorm hebben deze verschijnselen geen belang omdat zij de foneemwaarde van de klanken niet raken. Maar een fonologie die een dergelijken typerenden factor van de dialecten — en trouwens ook van de talen — verwaarloost, deugt niet. Zij zal haar stelregels in dezen — en in meer andere quaesties — moeten herzien, des te meer omdat achter de assimilatieverschijnselen vaak belangrijke historische problemen verborgen zitten. Dr. GOEMANS heeft reeds aangetoond (1) dat achter een verscherping van *v*, *z*, *g* tot *f*, *s*, *ch* in eindpositie soms nog een weggevallen *h* van het begin van het volgende woord kan schuilen. Uit ons atlas materiaal blijkt op de zelfde wijze dat men in Zuid-Nederland, vrij algemeen assimileert naar het type *ni si:n* - *ni fe:l* - *ni Xu:t*, wat enkel te verklaren is door de nadering van de betrekkelijk recent weggevallen *t* van *niet*, terwijl o. m. in de omstreken van Gent, bvb. te Melle, het type *ni zi:n* - *ni ve:l* - *ni gu:t* voorkomt, waaruit blijkt dat hier de *t* van *niet* waarschijnlijk vroeger is weggevallen dan elders, en opnieuw een *z*, *v*, *g* tussen vocalen normaal heeft laten tot stand komen. Zo viel mij ook op in mijn Limburgse opnemingen uit den laatsten tijd, dat de *n* ginds niet tot *ŋ* wordt geassimileerd voor *g* of *k*, zoals in Brabant en Vlaanderen wél het geval is; aldus bvb. te Piringen (Q 161), n^r 89 van de vragenlijst: *van ən ko:uz i:n tə sli:kə*, en niet: *van əŋ ko:uz i:n tə sli:kə* zoals men meer westelijk zou verwachten; ib., n^r 90: *kərd ən g:u:t*, en niet *kət əŋ gu:t* zoals in Brabant. De verklaring lijkt mij te zijn dat de *k* en *g* van het Limburgs zodanig palataal en zo weinig velaar zijn, dat zij de *n* niet vermogen te wijzigen in velare richting. Maar als wij nu op dezelfde plaats toch de verbinding *læŋstu:* = *langs daar*, Nederl. *daar langs*, met gevelariseerde *ŋ* aantreffen, dan vragen wij ons af of deze verbinding, die uiteraard veel ouder is, er niet op wijst dat in vroeger eeuwen de Limburgse velaren (in casu de *g* van een **læŋgə*, of de *k* van een vorm **læŋk*, waar de adverbiale *s* werd aan toegevoegd om *langs* te vormen) inderdaad veel meer velaar zijn geweest dan nu. Dan zou de palatale uitspraak van de Limburgse velaren een innovatie zijn, met tal van andere uit het Oosten gekomen. Deze theorie zou door

(1) Voortbestaan van verdwenen klanken in den sandhi. Album Kern, p. 317 v.

een uitvoerig vergelijkend onderzoek van de assimilatie der germaanse talen en dialecten kunnen gecontroleerd worden. Wat er ook van zij, het geval bewijst m. i. duidelijk genoeg dat achter de schijnbaar meest onbelangrijke assimilatieverschijnselen, belangrijke historische problemen schuilen, en dat zij met de meeste zorg moeten worden opgetekend. Ook hier moet men echter opletten om geen automatisme, geen uniformisering te laten binnen sluipen. De assimilatie is immers gebonden aan het snel op elkander volgen van de betrokken spraakklanken. Bij de minste pauze, bij de minste aarzeling in het debiet, valt zij weg, of maakt de assimilatie met den volgenden spraakklank plaats voor de assimilatie in fine. Dit verklaart alweer waarom schijnbaar, in een aantal gevallen, onze opnemingen niet beantwoorden aan de gewone assimilatieregels, maar daarom niet van minder accuratesse blijken te geven, wel integendeel.

Van de assimilatie komen wij vanzelf tot het aaneenschrijven of niet aaneenschrijven van bepaalde woordgroepen in den zin. Immers, in een groot aantal gevallen is de assimilatie volledig, en kan men op het gehoor af niet meer zeggen of een spraakklank tot het voorafgaande of tot het volgende woord behoort: In onze zuidelijke dialecten is bvb. de *d* van *die* in *dat die* geassimileerd met de *t* van *dat*, en zegt men: *ik Xəlu.əv dati dər ni fast es*. Men kan hier niet anders dan *dat die* in één woord te schrijven. Fonetisch is dit trouwens één klankmassa, zoals de assimilatie van *t* en *d* het bewijst.

Maar met of zonder volledige assimilatie gebeurt het voortdurend dat men woorden aan mekaar schrijft die grammaticaal, of althans naar de grammaticale traditie, niet samen horen. Men doet het instinctmatig, op den klank af, en ik pleit hier voor eerbiediging van dat instinct. Daarvoor kan ik nog geen regels geven; en het is misschien vooralsnog ook beter zó; want moest ik de regels nu al gaan zoeken — en vinden — dan loop ik gevaar om in mijn eigen regels verstrikt te geraken en bij mijn verdere opnemingen onwillekeurig te gaan systematiseren. Zo schrijf ik aan mekaar te Bilzen, zin 68: *təznə wæremən dōXəwis* - en *trizənə zi.tən u:əvət*, te Maastricht *ət izənə wæ:rəmən dā.Xəwe:s* - en *ət izənə zaXtən ɔ.vunt*. Het lidwoord *nə* wordt dus aan het hulpwerkwoord gehecht *təznə*; het naamwoord *dag* en het participium *geweest* vormen één groep. Bovendien wordt het onpersoonlijk

voornaamwoord *t* in zijn geëlideerden vorm tweemaal vooraan bij het hulpwerkwoord gevoegd te Bilzen, in zijn niet geëlideerden vorm te Maastricht echter afzonderlijk gehoord en geschreven. Dit zijn blijkbaar zuiver rhythmische tendensen, die met de zinsontleding niets te maken hebben, en in duizenden gevallen, d. w. z. nagenoeg in ieder zinnetje en in al de bewerkte plaatsen, tot uiting komen. Ook tussen het voorzetsel en het naamwoord zwalkt het lidwoord heen en weer; ik schrijf het echter in den laatsten tijd automatisch méér bij het voorzetsel dan bij het naamwoord, al zou de logica — en misschien ook de fonologie — het anders verwachten; aldus te St.-Margriete, zin 61, *tæn: tæ.i* = *in den tijd*; of te Maastricht, zin 116, *opæ mææækt* = *op de markt*; in beide gevallen zijn voorzetsel en lidwoord trouwens tot een enkel woord vergroeid, wat wél aantoont dat zij, althans rhythmisch, bij elkaar horen.

In mijn eerste atlassen heb ik, zoals ik nu bij het doorbladeren van de teksten wel merk, jammer genoeg te veel toegegeven aan de traditionele schrijftaalscheiding van de woorden. Wat daar dan van afwijkt moet als een des te sterker getuigenis gelden van de fonetisch anders uitgevallen groepering. Dat deze fonetische groepering niet mij alleen heeft getroffen, en niet in onzen tijd alleen voorkomt, bewijzen talloze gevallen in het middelnederlands, van het type *upt lant, int felt, ind water*, enz. Ook hier ligt m. i. nog een uitgestrekt gebied voor verder onderzoek open, en is het wenselijk dat onze dialect-opnemers zich geheel en al overgeven aan het gehoorbeeld, zich losmaken van de traditionele scheiding in woorden, en hun woorden groeperen zoals zij het horen.

* * *

Het totnogtoe besprokene is op verre na niet alles wat men na een kwart eeuw ervaring over dialectwerk op het terrein zou kunnen meedelen. Ik liet bvb. achterwege het pro en contra wat betreft mannelijke en vrouwelijke proefpersonen. Prof. PÉE heeft in dezen een duidelijke stelling ingenomen in zijn inleiding bij den atlas van West-Vlaanderen en Frans Vlaanderen. P. J. MEERTENS spreekt hem op dit punt tegen in zijn recensie van dit werk (1). Over

(1) *Ts. v. Levende Talen*, 1947, 2.

die quaestie is, ook elders, reeds heel wat inkt gevloeid. Alles hangt m. i. af van het individuële geval. Maar mijn ondervinding met vrouwelijke proefpersonen pleit niet in hun nadeel, vooral wanneer zij, naast een of twee mannelijke proefpersonen, controle uitoefenen op de omzettingen van het sterke geslacht.

Er zou ook nog heel wat te zeggen zijn over de talrijke variaties die kunnen voorkomen, binnen eenzelfde dialect, voor eenzelfde zin, in verband met de betekenisverschillen, den klemtoon, het tempo waarin wordt gesproken, enz. Dergelijke beschouwingen lijken mij, voor geschoolde taalkundigen, overbodig wanneer zij, zoals hier het geval is, algemeen moeten worden gehouden; wanneer zij het vertrekpunt zouden worden voor de grondige studie van concrete gevallen, zouden zij uitgroeien tot een aparte monografie.

Ons hoofddoel was, den recensent en den gebruiker van onze atlassen, alsmede onze verdere medewerkers en onze studenten wegwijs te maken in ons materiaal en in de manier waarop het wordt verzameld. Deze materiaalverzameling is, zoals alle menselijk werk, onvolmaakt en onvolledig; maar zij werd ondernomen en doorgezet met de bescheiden middelen waarover wij konden beschikken. Voor 784 plaatsen werden onze opnemingen in de eerste zes delen reeds gepubliceerd; rekent men daarbij de ongedrukte opnemingen die reeds klaar liggen, dan komt ons totaal op dit ogenblik boven de 900. Het zal uiteindelijk wel de 2.000 moeten bereiken of overschrijden. Er werd vaak gezegd en geschreven dat het onmogelijk zou zijn, een dergelijke onderneming tot een goed einde te brengen. Ik heb steeds bij mijzelf gedacht: Wat gedaan wordt, zal toch nooit verloren werk zijn. Maar nu ik aan de leiding van de Reeks naast mij Prof. PÉE heb, nu wij een aantal bevoegde medewerkers bereid hebben gevonden om mede een deel van den arbeid op zich te nemen en de vooruitzichten gunstig zijn voor een minimum van financiëlen steun in het Noorden en in het Zuiden, nu hoop ik vast dat de volledige Reeks er komt, tenminste even vroeg als het Woordenboek der Nederlandse Taal, waar ik ze in mijn verbeelding naast zie staan als een onmisbaar werkmiddel in den dienst van de Nederlandse taalwetenschap.

Inmiddels wil ik dit overzicht afsluiten met een hartelijk dankwoord te richten tot diegenen die mij totnogtoe trouw hebben terzijde gestaan bij het volbrengen van een zware

taak ; een woord van dank ook voor de Universitaire Stichting en het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk onderzoek, die mij nooit hun steun hebben geweigerd ; voor de Uitgeverij „De Sikkel”, die den moed heeft gehad om een dergelijke uitgave op zich te nemen. En ten slotte een woord van hoop en bemoediging, gericht tot mijn tegenwoordige en toekomstige medewerkers : Wij zullen elkaar helpen naar vermogen voor het voltooien van onze taak, en wij zullen slagen.

November, 1948.

E. BLANCQUAERT.

BIJLAGE I

VRAGENLIJST VAN DE REEKS NEDERLANDSE DIALECT-ATLASSEN

Men vindt hierna onze vragenlijst in twee versies die soms van elkander afwijken, soms niet, naar gelang voor het gebruik in Noord-Nederland een wijziging nodig bleek te zijn of niet. Reeds van het tweede nummer af (Zuid-Oost-Vlaanderen) werd de vragenlijst afgedrukt met enkele toelichtingen die haar beter verstaanbaar zouden maken voor den Noordnederlandsen gebruiker van de atlassen ; in de volgende delen voegden wij daar nog verdere nota's aan toe, o. m. voor betere verstaanbaarheid van de zinnen en woorden in de gedeelten van Noord-Nederland die in ons onderzoek werden betrokken. Thans worden, ter wille van de overzichtelijkheid, de meeste toelichtingen uit de Vlaamse versie weggelaten, terwijl een afzonderlijke redactie „bruikbaar in het Noorden”, tegenover de oorspronkelijke Vlaamse wordt afgedrukt. Deze redactie licht dan meteen toe wat met den Vlaamsen tekst werd bedoeld. Men zal kunnen zien dat een aantal woorden en zinnen overigens aan weerszijden dezelfde zijn gebleven.

De Noordnederlandse opnemers zullen bovendien ontdekken dat hun zegslieden soms integraal de Vlaamse versie gebruiken, ook daar waar de hier afgedrukte Noordnederlandse versie anders luidt ; daarom zullen zij er goed aan doen, de Vlaamse versie, bij het mondeling toelichten van hun vragenlijst of bij het suggereren van de verschillende mogelijkheden om een zin in zuiver dialect om te zetten, niet te verwaarlozen. Er komen aan den anderen kant ook gevallen voor waar de Vlaamse dialectsprekers van de „Vlaamse” versie afwijken in de richting van de Noordnederlandse. Ten slotte zullen aan weerszijden nog andere varianten voorkomen dan onder „toelichtingen en varianten” vermeld ; ook deze varianten zijn soms dezelfde aan beide zijden van de staatsgrens.

In Noord-Nederland bruikbare versie

1. Als de kippen een sperwer zien, zijn ze bang.
2. Mijn vriend is de bloemen gaan gieten.
3. Tegenwoordig spinnen ze alleen nog maar met machines.
4. Spitten is lastig werk.
5. Op dat schip kregen ze beschimmeld brood.
6. De timmerman heeft een splinter in zijn vinger.
7. De schipper likte zijn lippen af.
8. In die fabriek is niets te zien.
9. Kom (jij) hier (mijn) kindje, (kom).
10. (Baas), tap ons vier glazen bier; glaasjes; pint (inhoudsmaat); pintjes.
11. Breng ons twee kilo krieken; krikjes.
12. Ze hebben met hun vijven drie liter wijn uitgedronken.
13. Hij dreigde naar mij met een knuppel.
14. Ik heb zijn knie gezien.

Toelichtingen en varianten

1. *Kuikens* of *kuikentjes* komt voor met bet. zeer jonge kippetjes; hier worden volwassen kippen bedoeld. — *Sperwer* of *steekvogel*: kleine roofvogel, buizerd, klamper, etc.; men notere het plaatselijk meest bekende.

2. Voor *vriend* ook: *kameraad* e. a.; voor *gieten* ook *begieten*, *water geven*.

3. *Tegenwoordig* ook: *den dag van vandaag*, *heden*, *nu*; *alleen maar met* = *nog enkel met*, *niet anders meer dan (als) met*. Ook *passief*: *Tegenwoordig wordt er enkel nog met machines gesponnen*.

4. *Spitten* = *diep omdelven*; voor *lastig* ook *zwaar*; voor *werk* ook: *arbeid*.

5. Gedacht wordt aan een zeeschip, niet a. e. rivierboot.

6. Er wordt vaak verward tussen den timmerman (die bvb. het timmerwerk van een dak maakt) en den schrijnwerker (die bvb. deuren, vensters, meubels maakt). Waar slechts één van beide woorden voor beide begrippen aanwezig is, vergenoegde men zich met dit éne woord. Hier en in andere gevallen waar *de* staat, zijn de zegslieden nog vaak geneigd om *die(n)* te bezigen; dan wordt *die(n)* genoteerd.

In Vlaanderen gebruikte versie

1. Als de kiekens een steekvogel zien, hebben ze schrik.
2. Mijn vriend is de bloemen gaan gieten.
3. Tegenwoordig spinnen ze niet anders meer dan met machines.
4. Spitten is lastig werk.
5. Op dat schip kregen ze beschimmeld brood.
6. De timmerman heeft een splinter in zijn vinger.
7. De schipper likte zijn lippen af.
8. In die fabriek is niets te zien.
9. Kom(t) (gij) hier (mijn) kindje, (kom).
10. Baas, tap ons vier pinten bier; pintjes.
11. Breng ons twee kilo krieken; krikjes.
12. Ze hebben met hun vijven drie liters wijn uitgedronken.
13. Hij dreigde naar mij met een klippel.
14. Ik heb zijn knie gezien.

Toelichtingen en varianten

9. Men denke aan een kindje dat bvb. te dicht bij een brandende kachel komt. Men tracht te vernemen of de zegslieden liever de kortere constructies (zonder een of meer van de woorden die tussen haakjes staan) bezigen, dan wel de langere, enigszins verzachtende constructie. Bij het verkleinwoord lette men er ook op of de zegslieden gemakkelijk den verkleinvorm bezigen dan wel de voorkeur geven aan den grondvorm zonder diminutief-uitgang; *dit geldt voor alle verkleinvormen in de lijst*.

10. *Baas* is de waard van een herberg; *pinten* zijn in het Z. de gewone bierglazen; waar *glazen* wordt opgegeven, vragde men ook naar *pinten*, *pintjes* (als inhoudsmaat, bvb. voor melk). *tap ons* wordt ook vertaald met *geef ons*, *breng ons* e. dgl.; *bier* wordt in dit verband vaak weggelaten; dan wordt het afzonderlijk opgevraagd.

11. *Breng ons*: men denke aan een bestelling om thuis te brengen; *krieken* = zure kersen (morellen e. dgl.).

13. *Dreigde*, waar niet gebruikelijk, vaak weergegeven met: *wou (me) slaan*.

14. Hoofdtoon op „gezien”; bvb. die jongen was vrij erg gekwetst aan zijn knie; ik heb zijn knie gezien.

In Noord-Nederland bruikbare versie

15. Vastenavond wordt niet veel meer gevierd.
16. Ik ben blij dat ik met hen niet meegegaan ben.
17. Ik heb (ik) het niet gedaan, hoor, vriend!
18. Wie heeft het gedaan? Degene die daar aankomt.
19. Spin, spinneweb(ben), ragebol.
20. Pet, muts — bang, benauwd, vervaard — weide, meers — paddestoel — heg — (kik)vors, puit — vlinder, kapel, pepel.
21. Die kerel maakte de hele wereld aan het vechten.
22. Ik zal je kraaltjes geven.
23. Engeland laat veel oude schepen slopen.
24. Hij heeft ooit eens een beet gekregen.
25. Geef mij twee brede stenen — breder — de breedste.
26. Dat standbeeld staat daar niet meer.
27. Die man heeft een leven als een grote heer.
28. Lucifer is niet in den hemel gebleven.
29. De schoolkinderen zijn met den meester naar (de) zee geweest.
30. Ik kan toch niet komen eer ik gereed ben!

Toelichtingen en varianten

15. Waar *vastenavond* niet meer bekend zou zijn : Dat wordt... Var. : *karnaval*.

17. Letten op de herhaling van *ik* en eventueel van de ontkenning (*ken emtekik...*); nadruk op *ik*.

18. Gedacht als vervolg op 17.

19. Liefst, hier en elders waar losse woorden worden opgevraagd, er het onbep. lidw. bijvoegen; *spinnewebben* waar het enkelv. niet wordt gebruikt (plurale tantum).

20. Losse woorden; tussen — — staan synoniemen; het gebruikelijke wordt alleen opgetekend; soms zijn dit er twee of meer, en dan vaak met betekenisverschil, dat bondig wordt aangegeven; bvb. : *pet* (met klep); *muts* (ouderwets) vrouwenkapsel of *béret alpin*; *benauwd* (beklemd, op den adem); *weide* (om op te grazen), *meers* (hooiweide), varr. : *beemd*, *bilk*, *schor*, *schoor*, etc.; *paddestoel* (niet eetbaar), *champignon* (eetbaar); bij *heg* (*haag*, *weer*) wordt soms onderscheid gemaakt tussen plantaardige afsluitingen en andere.

In Vlaanderen gebruikte versie

15. Vastenavond wordt niet veel meer gevierd.
16. Ik ben blij dat ik met hen niet meegegaan ben.
17. Ik heb (ik) het niet gedaan, zulle, maat!
18. Wie heeft het gedaan? Degene die daar (af)komt.
19. Spin, spinneweb(ben), ragebol.
20. Pet, muts, klak — bang, benauwd, vervaard — weide, meers — paddestoel — haag, weer — (kik)vors, puit — vlinder, pepel.
21. Die kerel deed geheel de wereld vechten.
22. Ik zal U pereltjes geven.
23. Engeland doet veel oude schepen afbreken.
24. Hij heeft van zijn leven eens een beet gekregen.
25. Geef mij twee brede stenen — breder — de breedste.
26. Dat standbeeld staat daar niet meer.
27. Die man heeft een leven gelijk een grote(n) heer.
28. Lucifer is in den hemel niet gebleven.
29. De schoolkinderen zijn met den meester naar (de) zee geweest.
30. Ik kan toch niet komen eer ik gereed ben!

Toelichtingen en varianten

21. Er kan gedacht worden aan Keizer Willem of aan Hitler; *kerel* is dus pejoratief.

22. Men denke aan een klein meisje aan wie men (hals-snoer)kraaltjes belooft.

24. *beet* (van een hond).

25. *stenen* = bakstenen; *breder* en *de breedste* zijn mv.

26. Hoofdtoon op *standbeeld* en *staat*.

27. Voor *een grote heer* komen allerlei andere vergelijkingen voor : *een koning*, *een baron*, *een oude katte*, *een jonge katte*, enz.

28. Is voor sommige zegslieden de naam Lucifer „taboe” of onbekend of minder gebruikelijk, dan kieke men een ander onderwerp voor dezen zin; op vele plaatsen zegt men : *de(n) duvel*.

29. *De meester* is *de onderwijzer*; waar *de zee* spontaan wordt vervangen door *het strand* dringe men niet meer verder aan; *de zee* wordt desnoods in een ander verband opgevraagd.

30. *Gereed* = klaar.

In Noord-Nederland bruikbare versie

31. De beesten drinken graag lijnzaadmeel(drank).
32. Hij kan niet gaan werken, hij heeft keelpijn.
33. Steek eens een steel in dien bezem.
34. Neen, met de kegels wordt er niet meer gespeeld.
35. Hela! Ik heb al twee keren naar je geroepen.
36. Die peer is niet rijp : daar zit nog een witte pit in.
37. Ze zijn weg naar 't veld.
38. Ze heeft hem eerst zijn geld helpen opmaken.
39. Hij zal het nooit ver brengen.
40. Ze is de helft van haar melk kwijt.
41. De man moet zijn vrouw beschermen.
42. In de Schelde zwemmen is gevaarlijk.
43. Hij heeft veel praats omdat hij sterk is.
44. Wij(lieden) moeten daar de helft van hebben, en jullie de andere helft.
45. Help eens dat bed optillen.

Toelichtingen en varianten

31. *De beesten* = het vee ; *lijnzaadmeel(drank)* : vaak *lijzaad*, *lijnkoek*, *lijnpoeder*, met of zonder koppeling met *drank* ; soms ook een ander woord, als bvb. *slobber*.

32. *Gaan werken* : let op var. : *werken gaan* ; *keelpijn* : ook vaak *pijn (aan) zijn keel* ; of i. p. v. 2^e zinnetje : *zijn keel doet zeer*, e. dgl.

33. *bezem* is de lange, rijshouten bezem ; waar niet bekend : *harde borstel* of dgl. ; naast *in* ook *op*.

34. *Neen* is ofwel een antwoord op een vraag, ofwel een soort samenvatting van een gesprek over het kegelspel ; i. p. v. het passivum komt vaak het activum (*spelen ze*) voor.

35. *Hela!*, varr. *hola*, *hei*, *heisa*, enz. ; de aangesprokene bevindt zich op een zekeren afstand van den spreker.

36. Waar de zegslieden verkozen het mv. van *pit* of *kern* te gebruiken, werd hun hierin vrijheid gelaten.

37. *veld* : ook *akker* e. a. ; bedoeld wordt : een groot stuk bouwland.

38. Gedacht wordt aan een vrouw, nadat zij op een of andere wijze haar man heeft in den steek gelaten ; waar nodig : aan het zusje dat, tijdens een uitstap, haar broertje heeft achtergelaten.

In Vlaanderen gebruikte versie

31. De beesten drinken gaarne lijnzaadmeel(drank).
32. Hij kan niet gaan werken, hij heeft keelpijn.
33. Steek eens een steel in dien bezem.
34. Neen, met de kegels wordt er niet meer gespeeld.
35. Hela! Ik heb al twee keren op U geroepen.
36. Die peer is niet rijp ; daar zit nog een witte kern in.
37. Ze zijn weg naar 't veld.
38. Ze heeft hem eerst zijn geld helpen opdoen.
39. Hij zal het nooit (niet) ver brengen.
40. Ze is de helft van haar melk kwijt.
41. De man moet zijn vrouw beschermen.
42. In de Schelde zwemmen is gevaarlijk.
43. Hij is erg omdat hij sterk is.
44. Wij(lieden) moeten daar de helft van hebben, en gij(lieden) de andere helft.
45. Help eens dat bed opheffen.

Toelichtingen en varianten

40. Een meisje is bvb. met een kruik ergens melk gaan halen en heeft er de helft van gemorst.

41. *beschermen* wordt vrijwel overal als een „stadhuiswoord” aangevoeld ; maar ook dergelijke woorden worden wel eens door het volk gebruikt, bvb. in verband met de aanbevelingen die van ambtswege aan jonggehuwden worden verstrekt ; het staat overigens de zegslieden vrij, het woord in dialect om te zetten, bvb. : *voor (zijn vrouw) staan* ; waar ook dit niet gaat, gebruikt men een equivalent van *helpen in den nood* en noteert men : *beschermen*, onbekend.

42. Waar *Schelde* onbekend is, wordt een andere riviernaam gebezigd ; men kan dan *de Schelde* buiten het zinsverband nog eens opvragen en zien of een dialectische dan wel een schoolse uitspraak voorkomt.

43. *erg* = *overmoedig*, *stout*, e. dgl. ; bvb. ook : *hij heeft een grote mond*.

44. De onderwerpen hebben den hoofdtoon ; varr. ver-tonen vorm en geslacht van *de helft* (ook *de helcht* of *de delft* of *delt*).

45. Varr. : *helpt* (ook enkelv.) ; *ledikant oplichten* : te noteren of *bed* betekent *ledikant* met de inhoud, of

In Noord-Nederland bruikbare versie

46. Onze metselaar is zo vet als... (door de zegslieden aan te vullen).
47. Ze springen om het verst voor een weddenschap.
48. De boomkweker zal den boom enten.
49. Doe eerst het venster eens toe.
50. 't Begint te kleppen voor de vroegmis — de hoogmis — het lof (de vespers).
51. Bedsprei — kikkerrit — verspreiden — uitspreiden — verbreiden — uitbreiden — bereiden — Meestal ook : mest (open)spreiden of (open)breiden — een boterham breiden (smeren, boteren).
52. Die vrouw heeft heur haar laten afknippen.
53. Zijn vader heeft hem zes jaar (lang) naar school laten gaan.
54. Ik heb (het) hem afgeraden om zo laat langs het water te gaan.
55. Vale vaarzen ziet men niet veel in deze streek.
56. Aarden potten zijn niet veel waard.
57. De ovenpaal staat bij den oven — den haard.

Toelichtingen en varianten

ledikant alleen; ook of men soms *bedstede* gebruikt, en met welke betekenis.

47. Varr. : *Ze hebben gewed wie 't verste springt*, of : *voor 't verste ('t wijdst) springen*, of : *voor 't verst te...*, of *'t wijdst te...*, enz.

48. *boomkweker* : kleine dorpsboomkweker, die ook komt *enten* en *greffelen*; waar niet bekend : *hovenier*, *tuinman*, *boomsnoeier* e. dgl.; zo mogelijk (*boom*)*kweker* dan in los verband; *enten* wordt vaak verward met *greffelen* of gewoon *snoeien*; dan maar noteren wat gebruikelijk is.

49. Met *venster* wordt bedoeld : *raam*; *toe doen* = dicht maken.

50. Vooral duidelijk voor R. K.; bij andere gezindten de voornaamste kerkdiensten noemen, met *kleppen* of *luiden* waar dit bekend is; *kleppen* is het korte tappen van de klok, *luiden* is trager en meer gebonden. — Ook bij R. K. wordt vaak verschil gemaakt tussen *lof* (Zondags

In Vlaanderen gebruikte versie

46. Onze metser is zo vet als... (door de zegslieden aan te vullen).
47. Ze springen om het verst voor een weddenschap.
48. De boomkweker zal den boom (af)enten.
49. Doe eerst het venster eens toe.
50. 't Begint te kleppen voor de vroegmis — de hoogmis — het lof (de vespers).
51. Bedsprei — kikkvorsensprei — verspreiden — uitspreiden — verbreiden — uitbreiden — breiden — Meestal ook : mest (open)spreiden of (open)breiden — een stuite (boterham) breiden (smeren, boteren).
52. Die vrouw heeft heur haar laten afsnijden.
53. Zijn vader heeft hem zes jaar (lang) naar de school laten gaan.
54. Ik heb het hem afgeraden zo laat langs het water te gaan.
55. Vale vaarzen ziet men niet veel langs hier.
56. Aarden potten zijn niet veel waard.
57. De ovenpaal staat in den haard.

Toelichtingen en varianten

± 14-15 u. of op weekdays 's avonds) en *vespers*, enkel als Zondagmiddagdienst; eventueel bondig toelichten.

51. Het is ons te doen om den *ei*-klank; niet gebruikte woorden vervangt men door hun synoniemen; waar mogelijk, andere *-ei*-woorden aanbrengen; *kikkerrit* en *eendekroos* worden vaak verward.

52. Gedacht wordt aan de mode van de korte haren; *die vrouw* wordt vaak vervangen door *dat wijf*, al of niet pejoratief; dit laatste onderscheid eventueel aangeven.

56. *Aarden potten* zijn stenen inmaakpotten; vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen de grote bruine (voor bonen) en de kleinere grijze (voor boter); varr. : *stenen p.*; *steinen p.*, *Keulse p.*

57. Er werd oorspronkelijk gedacht aan een bak-oven waarvóór een open haard was aangebracht; het begrip is zeldzaam geworden; vandaar de wijziging voor het vervolg van de enquête, waarbij *de haard* in los verband kan worden opgevraagd.

In Noord-Nederland bruikbare versie

58. In Maart is het nog te koud om te kaatsen.
59. Die kaars geeft een helder licht, niet waar?
60. Hij trok het paard aan zijn staart.
61. Toen (of : in dien tijd) kwamen jullie hier ieder jaar naar de kermis.
62. De pater zei dat Ons Heer volmaakt is.
63. Je zag me wel maar je zei niks tegen me.
64. De zwaluwen zullen weldra terugkomen.
65. Ga je vandaag niet kaarten?
66. Eten zij ook graag kaas?
67. Zijn motor is kapot — hij ligt (of : zit)... (= hij kan wegens defekt of omdat hij weggezakt is, niet verder).
68. Het is een warme dag geweest en 't is een zachte avond.
69. Dat jongetje loopt op blote voeten.
70. Daar is een barst in de kan.
71. Ik wou dat de post een brief bracht.
72. Ik heb pijn aan mijn hart.
73. Ik kan met geen dwarse mensen omgaan.
74. Na schafttijd spannen we 't paard voor de nieuwe kar.
75. Ik heb een beetje koorts, van vóór den middag al.
76. De zoon van den koning is ook soldaat geweest.

Toelichtingen en varianten

58. Waar het echte kaatsbalspel niet meer bestaat, komt *kaatsen* of *kaatselen* nog vaak voor als benaming van een kinderspel met gummi-bal; dan wordt dit genoemd; anders ook wel : *met den bal spelen*.

60. Varr. : het paard bij zijn staart, aan (of : met) het paard zijn staart, enz.

61. Waar *kermis* niet meer gebruikelijk is, bedenke men een andere jaarlijkse bijeenkomst.

62. Waar het past : *De dominee... God... ; volmaakt* is alweer geen volkstaalwoord, maar in het voorgestelde verband toch mogelijk (cf. n^r 41); op sommige plaatsen wordt het, in een ander verband, overigens toch wél gebruikt.

65. Waar het kaartspel onbekend is, bedenke men een

In Vlaanderen gebruikte versie

58. In Maart is het nog te koud om te kaatsen.
59. Die kaars geeft een klaar licht hé?
60. Hij trok met (of : aan) den staart van het paard.
61. Toen (of : in dien tijd) kwaamt gijlieden hier alle jaren naar de kermis.
62. De pater zei dat Ons Heer volmaakt is.
63. Ge zaagt mij wel maar ge spraakt tegen mij niet.
64. De zwaluwen zullen gaan terugkomen.
65. Gaat gij vandaag niet kaarten?
66. Eten zij ook gaarne kaas?
67. Zij motor is kapot; hij ligt slaak (of : sloot, kan wegens defekt, of omdat hij weggezakt is, niet verder).
68. Het is een warme dag geweest en 't is een zachte avond.
69. Dat mannetje loopt barrevoets.
70. Daar is een barst in de kan.
71. Ik wou dat de facteur (bode) een brief bracht.
72. Ik heb pijn aan mijn hart.
73. Ik kan met geen dwarse mensen omgaan.
74. Na (of : achter) schafttijd spannen we 't paard in de nieuwe kar.
75. Ik heb wat koorts, van vóór den noen al.
76. De zoon van den koning is ook soldaat geweest.

Toelichtingen en varianten

ander spel; *ga je (gaat gij)* = heb je het inzicht om (buitenhuis) te gaan?

66. De nadruk ligt op *zij*.

67. Varr. : *hij ligt in panne; hij staat versteld, hij ligt slook*.

68. De Nederlandse medewerkers geven er de voorkeur aan, den zin te splitsen; *zachte avond* = stille, niet meer drukkend warme avond.

70. *Kan* = aarden pot of kruik met oor.

72. Varr. : *Mijn hart doet (mij) zeer*; soms ook : *ik heb pijn mijn hart*.

73. Varr. : *averechtse mensen; mensen die dwars in den zak zijn; dwarskoppen*, e. a.

74. *Schafttijd* : korte etenstijd ± 8 u. en ± 16 u.

In Noord-Nederland bruikbare versie

77. Weet je geen wagenmaker wonen? — een boog.
78. Die rozen hebben lange doornen.
79. Ik geloof er geen woord van.
80. 't Kindje was dood voor dat ze 't konden dopen.
81. Zijn oren en zijn ogen lopen.
82. Haar dochtertje is met een mandje naar 't bos gegaan om braambeziën te plukken.
83. Daar is een sport van die ladder.
84. Hij zette zijn strot open (schreeuwde hard).
85. De mensen zochten niets anders dan geld en rijkdom.
86. Hun mond is droog van den dorst.
87. Die weg loopt krom; het is (een) om(weg) daar langs.
88. Ik kocht voor den kleine een trommeltje.
89. De (geiten)bok is gestorven door een korst in te slikken (is gestikt in een korst).
90. Zijn liedje was kort maar (toch) goed.
91. In de schaduw is het het best (van al).
92. Een schutter moet goed kunnen mikken.
93. Zoek eens naar mijn hoed.
94. Ik weet niet waar ik hem moet gaan zoeken.
95. Een koele kelder is goed voor 't bier.
96. Ik moest ossenbloed drinken om aan te sterken.
97. Ik moet eerst het (vee)voeder in den stal kruien.

Toelichtingen en varianten

77. In Noord-Nederland is de *boogmaker* onbekend; daarom: *wagenmaker*, en *een boog* in los verband.

79. Varr. : *geen snars*, *geen sikkepit*; *woord* kan echter worden gezegd in uitdr. als : *woord* houden, een *woord* is een *woord*.

80. Var. : *eer het kon gedoopt worden*.

81. *lopen* = er komt vocht uit.

82. Nogal lange zin; waar dit ongewoon zou zijn, in twee splitsen : ... *naar 't bos gegaan*; *zij is gaan bramen (braambeziën) plukken*; of : *bramen (braambeziën) gaan plukken*; bij *mandje* of *korfje* wordt gedacht aan een klein tenen mandje met een oor.

83. Het gaat over een ladder waaraan een sport ontbreekt.

85. *geld en rijkdom*; ook : *geld en goed* e. dgl.; *rijkdom*

In Vlaanderen gebruikte versie

77. Weet gij geen boogmaker wonen?
78. Die rozen hebben lange doornen.
79. Ik geloof er geen woord van.
80. 't Kindje was dood eer (dat) ze 't konden dopen.
81. Zijn oren en zijn ogen lopen.
82. Haar dochtertje is met een korfje naar 't bos gegaan om braambeziën te plukken.
83. Daar is een sport uit die ladder.
84. Hij zette zijn strot open (schreeuwde hard).
85. 't Volk zocht niets anders dan geld en rijkdom.
86. Hun mond is droog van den dorst.
87. Die weg loopt krom; het is (een) om(weg) langs daar.
88. Ik kocht voor den kleine een trommeltje.
89. De (geiten)bok is gestorven van een korst in te slikken.
90. Zijn liedje was kort en goed.
91. In 't lommer is 't best.
92. Een schutter moet goed kunnen lonken.
93. Zoek eens naar mijn(en) hoed.
94. Ik weet niet waar ik hem moet gaan zoeken.
95. Een koele kelder is goed voor 't bier.
96. Ik moest ossenbloed drinken om te verkloeken.
97. Ik moet eerst het voeder in den stal voeren.

Toelichtingen en varianten

kan verkregen worden in uitdrukkingen als : hij kende 't einde van zijn *rijkdom* niet.

88. *voor den kleine* = voor het jongetje; *trommeltje* = kleine trom (speelgoed, niet doos).

89. *een korst* = een broodkorst, die in zijn strot is blijven steken.

90. *kort en goed* = niet lang, maar toch aardig, mooi.

91. *best* = best van al.

92. Er werd gedacht aan een boogdschutter; is echter ook toepasselijk op een schutter met geweer.

97. *eerst* = eer ik wat anders doe; *kruien* of *voeren* : er wordt gedacht aan een kruiwagen met veevoeder die nog buiten staat; varr. : *brenge*n, *varen*; waar *voeren* wegvalt, trachte men *voerman*, *in-* of *uitvoeren* op te vragen.

In Noord-Nederland bruikbare versie

98. Mijn broer was moe.
 99. De melkboer maakt een grote ronde.
 100. Die karnemelk is dun en zuur ; stuur hem er mee terug.
 101. Wij zouden dien put kunnen vullen in een uur.
 102. Er valt niets op hem te zeggen — secuur (a. gezegd van een persoon? b. van een werk?)
 103. Hij komt nooit een minuut te laat.
 104. In Italië zijn er bergen die vuur spuwen — ook in andere bet. : spuwen, spouwen.
 105. Durf je daar op te duwen?
 106. Te Boom hebben ze een stuk van de brug gevaren.
 107. Je moet ons veulen eens komen bekijken.
 108. Hij is van Leuven gekomen met een goede beurs geld.
 109. Die deur is van beukenhout gemaakt.
 110. Een getrouwde vrouw moet kunnen naaien.
 111. Ik heb hier gras gezaaid, maar 't was geen goed zaad.
 112. De brouwer zegt dat het nog te duur is om te bouwen.
 113. Bakken — ik bak — jij bakt — hij bakt — bakt hij? — wij bakken — ik bakte — jij bakte — hij bakte — wij bakten — wij hebben gebakken.
 114. Bieden — ik bied — jij biedt — hij biedt — wij bieden — bieden wij? — ik bood — ik heb geboden — boden zij ook?
 115. 't Is een klein(tje) maar 't is een fijn(tje).
 116. Je kunt hier eieren krijgen op de markt.

Toelichtingen en varianten

101. Varr. bij *vullen* : *dichtgooien*, *dicht maken*, *vol gooien*.

104. Men zegt — onder schoolse invloed — ook vaak : *vuurspuwende bergen* ; daarom wordt *spuwen* (*spouwen*) ook in de gewone betekenis opgevraagd.

106. De brug werd namelijk beschadigd door een schip ; waar *Boom* totaal onbekend is, bezige men een anderen plaatsnaam. In sommige dialecten vindt men *gereden* voor *gevaren* en *gevaren* voor *gereden*.

107. Met *keuren* werd niets anders bedoeld dan : kijken

In Vlaanderen gebruikte versie

98. Mijn broer was moe.
 99. De melkboer maakt een groten toer.
 100. Die botermelk is dun en zuur ; stuur hem er mee terug.
 101. Wij zouden dien put kunnen vullen op een uur.
 102. Hij is op zijn punt — secuur (a. gezegd van een persoon? b. van een werk?)
 103. Hij komt nooit een minuut te laat.
 104. In Italië zijn er bergen die vuur spuwen — ook in andere bet. : spuwen, spouwen.
 105. Durft gij daar op duwen?
 106. Te Boom hebben ze een stuk van de brug gevaren.
 107. Ge moet ons veulen eens komen keuren.
 108. Hij is van Leuven gekomen met een goede beurs (geld).
 109. Die deur is uit beukenhout gemaakt.
 110. Een getrouwde vrouw moet kunnen naaien.
 111. Ik heb hier gras gezaaid, maar 't was geen goed zaad.
 112. De brouwer zegt dat het nog te duur is om te bouwen.
 113. Bakken — ik bak — gij bakt — hij bakt — bakt hij? — wij bakken — ik bakte — gij bakte(t) — hij bakte — wij bakten — wij hebben gebakken.
 114. Bieden — ik bied — gij biedt — hij biedt — wij bieden — bieden wij? — ik bood — ik heb geboden — boden zij ook?
 115. 't Is een klein(tje) maar 't is een fijn(tje).
 116. Gij kunt hier eieren krijgen op de markt.

Toelichtingen en varianten

hoe het er uitziet ; men kan desnoods ook opvragen : *keur die peer eens*.

113. Sommige zegslieden komen er moeilijk toe, het imperf. te vervoegen ; zij zeggen dan : *ik heb gebakken*, enz. ; met hun een situatie voor te stellen als : ik ben vroeger bakker geweest ; ik bakte vijfmaal per week... verkrijgt men wél het imperfect.

114. Zelfde opm. als bij 113 ; men kan echter ook hier een situatie beschrijven, bvb. bij het kaartspel of bij een veiling, waarbij het imperfect te voorschijn komt.

115. Hier wordt bvb. gedacht aan een sigaartje.

In Noord-Nederland bruikbare versie

117. Hij heeft gezegd dat hij aan mij zal denken.
 118. Het dienstmeisje zei dat hij gelijk had.
 119. Er waren vijf prijzen.
 120. Onder dien eik liggen veel eikels.
 121. 't Water zal dadelijk gaan koken; 't kookt al!
 122. 't Hooi is nog groen; 't is nog maar pas gemaaid.
 123. Mayonnaise maken ze met den dooier van een ei.
 124. Dat boompje zal daar moeilijk kunnen groeien.
 125. De pastoor heeft goede wijn.
 126. Ons oud huis is afgebrand.
 127. De melk spat (spiet, spuit) uit den uier van de koe.
 128. De koster luidt voor de kruisen.
 129. De bomen (berries) van den kruiwagen buigen door onder 't gewicht.
 130. De twee Duitsers kwamen naar buiten.
 131. Ze hebben hem bont en blauw geslagen.
 132. De saus is wat dun — flauw.
 133. De sneeuw ligt dik.
 134. Het is een eeuwigheid (= zeer lang) geleden dat ik je gezien heb.
 135. Nieuwpoort wordt nu een geheel nieuwe stad.
 136. Doen — ik doe het — jij doet het — hij doet het — wij doen het — jullie doet (doen) het — zij doen het — ik deed het — jij deed het — hij deed het — wij deden het — jullie deed (deden) het — zij deden het — deed ik dat? — deed hij het maar! — deden zij het maar!

Toelichtingen en varianten

123. Waar *mayonnaise* niet bekend is, notere men : m. niet bekend; de zin wordt dan : *die saus maken ze...*

126. *afgebrand* : intransitief.

127. *spat (spiet, spuit)* : bedoeld wordt het ww. dat gebruikt wordt om uit de drukken dat de uier zo gespannen is dat de melk er onder het lopen met geweld uitkomt.

128. *Koster* : in niet-R.-K. plaatsen te vervangen door den naam van den kerkdienaar; *luidt* = luidt de klok; *de kruisen* : in België een R. K. processie, die in de Lente door de velden gaat om den zegen op de vruchten der

In Vlaanderen gebruikte versie

117. Hij heeft gezegd dat hij op mij zal peinzen.
 118. De meid zei dat hij gelijk had.
 119. Er waren vijf prijzen.
 120. Onder dien eik liggen veel eikels.
 121. 't Water zal gaan zooien; 't zooit al!
 122. 't Hooi is nog groen; 't is nog maar pas gemaaid.
 123. Mayonnaise maken ze met den dooier van een ei.
 124. Dat boompje zal daar moeilijk kunnen groeien.
 125. De pastoor heeft goede wijn.
 126. Ons oud huis is afgebrand.
 127. De melk spat (spiet, spuit) uit den uier van de koe.
 128. De koster luidt voor de kruisen.
 129. De tremen van den kruiwagen buigen van 't gewicht.
 130. De twee Duitsers kwamen (naar) buiten.
 131. Ze hebben hem blauw en grauw geslagen.
 132. De saus is wat flauw.
 133. De sneeuw ligt dik.
 134. Het is een eeuwigheid geleden dat ik U gezien heb.
 135. Nieuwpoort wordt nu een geheel nieuwe stad.
 136. Doen — ik doe het — gij doet het — hij doet het — wij doen het — gij doet het — zij doen het — ik deed het — gij deedt het — hij deed het — wij deden het — gij deedt het — zij deden het — deed ik dat? — deed hij het maar! — deden zij het maar!

Toelichtingen en varianten

aarde in te roepen; waar niet bekend, in los verband enkel opvragen : *een kruis* — *twee kruisen*.

131. *bont en blauw, grauw en blauw* : staande uitdrukkingen, waarin op sommige plaatsen andere kleuren de voorkeur krijgen.

132. *Wat flauw* = een weinig te flauw; waar *flauw* niet voorkomt, vrage men het op in een ander verband.

134. Waar *eeuwigheid*, om godsdienstige redenen, niet wordt gebruikt, zal men ook niet aandringen.

136. Voor het gebruik van het imperf., zelfde opm. als bij 113 en 114.

In Noord-Nederland bruikbare versie

137. Dopen — doopjurk — doopvont — de soldaten.
 138. Dorsen — hij dorst — hij dorste — hij heeft gedorst.
 139. Binden — ik bind — jij bindt — hij bindt — wij binden — jullie bindt (binden) — zij binden — bindt hij? — bond hij? — ik heb gebonden.
 140. Lokale benamingen voor landmaten.
 141. Lokale waternamen.

Toelichtingen en varianten

138. Zelfde opm. als bij 113 en 114 voor het gebruik van het imperf.
 139. Zelfde opm. als bij 113 en 114 voor het gebruik van het imperf.
 140. Bedoeld worden : andere woorden dan *m²*, *are*, *hectare*, die nog gebruikelijk zouden zijn, als bvb. *roede*,

In Vlaanderen gebruikte versie

137. Dopen — doopkleed, — doopvont — de soldaten.
 138. Dorsen — hij dorst — hij dorste — hij heeft gedorst.
 139. Binden — ik bind — gij bindt — hij bindt — wij binden — gij bindt — zij binden — bindt hij? — bond hij? — ik heb gebonden.
 140. Locale benamingen voor landmaten.
 141. Locale waternamen.

Toelichtingen en varianten

- dagwant*, *morgen*, *bunder*, *gemet*, *vatzaad*, *linie*, *zille* ; men vrage naar hun waarde in *m²* en naar hun onderlinge waarde ; ook naar kwalificaties als *Brugs gemet*, *Gentse roede*, *Bloois gemet* e. a.
 141. Namen van rivieren, beken, vijvers, plassen, e. dgl.

Andere vragen en inlichtingen

1. De naam van de plaats, in haar eigen dialect.
2. De naam van de inwoners, in hun eigen dialect.
3. De bijnaam van de inwoners (enkel zoals hij nog in den volksmond leeft; „bijnaam” in verruimde betekenis, met inbegrip van spotrijmpjes e. dgl.).
4. Aantal inwoners op... (datum en cijfers van laatste volkstelling).
5. Taaltoestand : Welke zijn de voornaamste wijken? Vertoont het dialect locale verschillen? Wordt er Frans gesproken? Wordt het beschaafd Nederlands gesproken? — Met deze vraag wordt niet bedoeld of er personen zijn die Frans of beschaafd Nederlands kunnen spreken, maar of er zijn die het werkelijk doen, in hun familiekring en in hun dagelijks omgang.
De voornaamste bezigheden van de bevolking; hierbij wordt vooral gelet op de verhouding landbouwers en werklieden; eventueel op de locale nijverheid en op het aantal mensen die dagelijks elders hun werk hebben; van de klassieke kern van notabelen en ambachtslieden, die men in elk dorp vindt, wordt niet gewaagd.
6. De zegslieden : Voornaam, familienaam, leeftijd, geboorteplaats, beroep. Heeft zegsman steeds hier verbleven? Waar werden Vader en Moeder (in de teksten V. en M.) geboren? Wat spreekt zegsman het meest?

Toelichtingen

1-2. Evenals de antwoorden op de volgende vragen waarbij het dialectvormen betreft, fonetisch op te tekenen. Vooral hier schrijftaal-invloed vermijden! Wel overgangsvormen tussen schrijftaal en dialect optekenen waar die zouden voorkomen. Met *namen van de inwoners* worden bedoeld afleidingen als Antwerpenaar, Bruggeling, Rotterdammer, Bosschenaar e. dgl.

4. *Het aantal inwoners* hoeft niet ter plaatse te worden gevraagd waar het een *gemeente* betreft, waarvan men immers het aantal inwoners in de volkstellingslijsten zal vinden; wél echter wanneer de opneming geldt voor een bepaald onderdeel van een gemeente.

5. De namen van de voornaamste wijken worden in

dialectvorm opgevraagd en fonetisch genoteerd; waar nodig terwille van de duidelijkheid of in gevallen van sterke afwijking, notere men ook tussen haakjes den officiële naam in de gebruikelijke spelling; de opsomming van deze wijken (grotere dorps- of stadsgedeelten) dient hoofdzakelijk als vertrekpunt voor het aangeven van eventuele locale verschillen; komen zulke verschillen voor, dan trachte men die met een paar vbb. te illustreren. — De vraag „wordt er Frans gesproken?” geldt vooral voor België; men informeert eventueel nader hoeveel families ongeveer Frans spreken, en of die ook het locale dialect kennen en gebruiken. In Nederland zal deze vraag slechts uitzonderlijk dienen gesteld te worden, bvb. te Maastricht en in den Haag; in Friesland echter zal men ook moeten vragen naar de verhouding Hollands-Fries; naar de verhouding van het aantal dialectsprekers tot het aantal A. B. sprekers dient natuurlijk overal te worden geïnformeerd.

6. *De zegslieden* : zij worden steeds gekozen onder diegenen die ter plaatse geboren en getogen zijn, liefst van middelbaren leeftijd; bij kinderen moet men eventueel bedacht zijn op school-invloed, meer bepaaldelijk waar het schoolwoorden, als bvb. telwoorden of aardrijkskundige namen betreft. Een *drietal* zegslieden is het beste aantal; desnoods twee; met meer dan drie kan de opneming wel eens zeer gezellig worden, maar ook veel langer duren, of, wat erger is, in één zittijd niet afgeraken.

BIJLAGE II

HET FONETISCH SCHRIFT

De Nederlandse voorbeelden ter illustratie komen, althans gedeeltelijk ook voor op de gramfoonplaat „Beschaafd Nederlandsche Typeklanken” (Lier, Van In & Co), door schrijver dezes besproken; men kan dus desgewenst deze klanken vergelijken met de tekens. Een nadere fonetische beschrijving van bedoelde klankwaarden is ook te vinden in mijn *Practische Uitspraakleer van de Nederlandsche Taal*², Antwerpen, De Sikkel, 1942. De gebruikte tekens zijn overigens die van het Internationaal fonetisch schrift van PASSY en JONES, met enkele aanpassingen voor het Nederlands :

p	als in Ndl. <i>paard</i>	s	„ <i>som</i>
b	„ <i>bal</i>	z	„ <i>zout</i>
t	„ <i>tak</i>	ʃ	„ <i>huisje</i>
d	„ <i>dak</i>	ʒ	„ <i>gelei</i>
k	„ <i>kar</i>	j	„ <i>jas</i>
g	„ <i>zakdoek</i>	χ	„ <i>lachen</i>
m	„ <i>maat</i>	g	„ <i>gaan</i>
n	„ <i>nacht</i>	h	„ <i>hoed</i>
ɲ	„ <i>oranje</i>	ʔ	glottisslag, zoals aan de <i>a</i>
ŋ	„ <i>zingen</i>		van Hgd. <i>ab</i> voorafgaat
l	„ <i>les</i>	i	als in Ndl. <i>bidden</i>
r	„ <i>raam</i> (met tongpunttril- lingen)	ɪ	„ <i>bidden</i>
ʀ	„ <i>raam</i> (ge- brouwd)	e.	„ <i>zee</i> (halfang) kan ook lang voorkomen, als in <i>zeer</i> , of kort (degelijk)
f	„ <i>fout</i>		
v	„ <i>Vlaming</i> (stemhebbend !)	ɛ	„ <i>bek</i>
w	„ <i>water</i> (bilabiaal)	æ	„ open uit- spraak van Ndl. werken; bijna als in Eng. <i>back</i>
ʋ	„ <i>water</i> (labiodentaal)		

a.	als in Ndl. <i>baak</i> (half-lang) of <i>jaar</i> (lang)	y	als in Ndl. <i>nu</i> ; lang in <i>zuur</i>
ɑ	„ <i>bak</i>	ø	„ <i>beuk</i> ; lang in
ɔ	„ <i>bos</i>		<i>deur</i>
u	„ <i>bom</i>	œ.	„ <i>freule</i> (half- lang) of in het eerste lid van den tweeklank <i>ui</i> ,
o.	„ <i>boos</i> (half- lang) ; kort in po- litie ; lang in <i>spoor</i>		Ndl. <i>lui</i>
u	„ <i>boek</i> ; lang in <i>boer</i>	ə	„ <i>de</i>

Al deze tekens worden *geschreven* zoals in het gewone schrift ; men lette voornamelijk op het onderscheid tussen *i* en *ɪ* (deze laatste dus zonder punt), tussen *gen* *g* (de laatste met open lus) ; tussen *ɑ* en *a* (de laatste met *ɛ* en *ɪ* aaneengeschreven), tussen *v* en *ʋ* (de eerste puntig, de laatste rond, en niet te verwarren met *ʊ*). *Diftongering* wordt aangeduid door het naast elkander plaatsen van de elementen op drie wijzen (bvb. *iə*, *īə*, *īɛ*) naar gelang de onderlinge klankwaarde van die elementen. Hetzelfde principe geldt voor eventueel voorkomende triftongen ; ook buiten diftongen of triftongen kunnen vocalen kleiner worden gedrukt om aan te duiden dat zij minder sterk worden gehoord ; hetzelfde geldt voor consonanten ; aldus in *kɔpələ* (spin) en *væχtn* (vechten) te Brugge.

Diacritische tekens

- ˙ halflang.
- ː lang ; alle spraakklanken zonder lengtetekens zijn dus kort.
- ʰ aspiratie.
- ˙ (onder den spraakklank) : palatalisering die tevens een indruk van mouillering geeft.
- ˙ (onder den spraakklank) : vocalisering, waardoor *l*, *m*, *n*, *r* vaak syllabische waarde verkrijgen.
- ˘ ronding van niet-geronde of over-ronding van geronde spraakklanken.
- ˘ halve ronding.
- ˘ ontronding of min dan normale ronding van geronde.
- ˘ halve ontronding.
- ˘ meer gesloten.

- ˘ meer open. Voor het gebruik van *ɪ* en *ɪ̄* dient als basis de volgorde *i*, *e*, *ɪ*, *ɛ*, *æ* in de niet geronde palatale reeks ; *y*, *ø*, *œ* in de geronde ; *u*, *o*, *ʊ*, *ɔ* in de gutturale ; *ɛ*, *ə*, *a*-*ɑ* in de mediale ; deze tekens kunnen ook bij consonanten worden gebruikt, bvb. bij *k* of *t* die op weg zouden zijn om door een volgende *j* te worden geassimileerd.
- ˘ meer naar voren.
- ˘ meer naar achteren.
- ˘ onderaan een consonant : stemhebbend (geheel of gedeeltelijk).
- ˘ onderaan een consonant : stemloos (geheel of gedeeltelijk).
- ˘ boven een vocaal of een half-vocaal : nasalering.
- ˘ boven een vocal of een half-vocaal : halve nasalering.
- ˘ boven een vocaal : tweetoppig zwakgesneden accent.
- ˘ boven een vocaal : scherp gesneden accent.
- ˘ vóór een lettergreep : beklemtoning van die lettergreep.
- || woord of uitdrukking tussen || : woord of uitdrukking in een ander verband dan den gewonen tekst.
- () in den tekst wijzen op varianten met of zonder het gedeelte tussen ().
- pauze ; dunner - en dichter bij de voorafgaande letter, wijst op samenhang van voorafgaande en volgende letters.
- vervangt een reeds vermelden vorm.

